

مفهوم‌شناسی و بررسی تجربیات جهانی کاربری نوآوری اجتماعی در ارائه خدمات عمومی و حکمرانی؛ توصیه‌هایی برای ایران

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۷/۸
Publish Date : 2026/9/30

عنوان: مفهوم‌شناسی و بررسی تجربیات جهانی کاربست نوآوری اجتماعی در ارائه خدمات عمومی و حکمرانی؛ توصیه‌هایی برای ایران
تهیه و تدوین (Author): کوثر محمدی هنجروئی (گروه الگوها و ابزارهای حکمرانی)
واژه‌های کلیدی: نوآوری اجتماعی، حکمرانی، خدمات عمومی
ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21926>

Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_11986.html

Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

عنوان: مفهوم‌شناسی و بررسی تجربیات جهانی کاربست نوآوری اجتماعی در ارائه خدمات عمومی و حکمرانی؛ توصیه‌هایی برای ایران

نوع گزارش: طرح/ لایحه ☐، نظارتی ☐، راهبردی ☒، پیش‌نویس قانونی ☐

نام دفتر: مطالعات بنیادین حکمرانی (گروه الگوها و ابزارهای حکمرانی)

مدیر مطالعه: حیدر نجفی رستاقی

اظهار نظر کنندگان: محسن ردادی (دفتر مطالعات اجتماعی)، فاطمه سادات ابوالمعالی (دفتر مطالعات مدیریت)

ناظر علمی: مهدی عبدالحمید

ناظر علمی خارج از مرکز: سیده اشرف موسوی لقمان (عضو هیئت علمی دانشگاه علم و صنعت)

گرافیک و صفحه‌آرایی: انسیه بهابزرگی

ویراستار ادبی: مژگان کاظمی

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۴/۰۳/۱۵

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۹
۲. پیشینه.....	۱۰
۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز.....	۱۰
۲-۲. سوابق تقنینی به همراه آسیب‌شناسی.....	۱۰
۲-۳. سوابق مطالعاتی.....	۱۱
۳. مختصات مفهومی.....	۱۲
۳-۱. نوآوری اجتماعی چیست؟.....	۱۲
۳-۲. بررسی تجربیات جهانی.....	۱۸
۴. جمع‌بندی و پیشنهادها.....	۳۲
منابع و مأخذ.....	۳۵

فهرست جداول

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی.....	۱۱
جدول ۲. تعاریف ابعاد کنش جمعی.....	۱۴
جدول ۳. تعاریف ابعاد روابط اجتماعی.....	۱۵
جدول ۴. تعاریف ابعاد توانمندسازی شهروندان جهت ایجاد تحولات اجتماعی و سیاسی.....	۱۶
جدول ۵. بررسی اختصاری دو طرح دفتر نوآوری اجتماعی.....	۲۰
جدول ۶. بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال.....	۲۹
جدول ۷. تجارب جهانی نوآوری اجتماعی در یک نگاه.....	۳۳

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. ابعاد کنش جمعی.....	۱۴
شکل ۲. ابعاد روابط اجتماعی.....	۱۵
شکل ۳. ابعاد توانمندسازی شهروندان جهت ایجاد تحولات اجتماعی و سیاسی.....	۱۶
شکل ۴. انواع ابزارهای نوآوری اجتماعی.....	۱۷
شکل ۵. اهداف مراکز توانش نوآوری اجتماعی.....	۲۱
شکل ۶. حوزه‌های استراتژی حمایت از بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی.....	۲۲

مفهوم‌شناسی و بررسی تجربیات جهانی کاربست نوآوری اجتماعی در ارائه خدمات عمومی و حکمرانی؛ توصیه‌هایی برای ایران

چکیده

نوآوری اجتماعی به‌عنوان یک رویکرد تحول‌ساز در ارائه خدمات عمومی و حکمرانی، نقش کلیدی در ارتقای کیفیت خدمات و افزایش مشارکت شهروندان ایفا می‌کند. گرچه ظهور و بروز نوآوری‌های اجتماعی، قرن‌ها متداول بود و به‌عنوان راهکارهایی برای حل معضلات اجتماعی جوامع شناخته می‌شد اما تنها پس از دهه ۱۹۷۰ میلادی بود که این مفهوم به یک دستورکار حکمرانی بدل شد. گروهی به ظرفیت عظیم نوآوری اجتماعی برای حل مشکلات اجتماعی اذعان داشتند اما عده‌ای دیگر به ظرفیت تحولی نوآوری اجتماعی به دیده تردید می‌نگریستند. گرچه این اختلافات سیاسی و گفتمانی هنوز نیز در سطوح علمی و آکادمیک موجود است اما در میدان عمل، نوآوری اجتماعی بدل به یک استراتژی کارآمد برای رفع مشکلات اجتماعی و البته یک ابزار کمکی در اختیار حکمرانان شده است. یکی از تحولات عظیمی که با به کارگیری هرچه بیشتر نوآوری اجتماعی در نظام حکمرانی کشور ایجاد خواهد شد، توسعه مفهوم حکمرانی مشارکتی خواهد بود. حکمرانی مشارکتی مستلزم مشارکت فعالانه شهروندان و ذی‌نفعان در فرایندهای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌ها و خدمات عمومی است. مشخص است تحقق این مدل از حکمرانی علاوه‌بر مرتفع ساختن بهینه و پایدار برخی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی، قادر است احساس تعلق و مشارکت اجتماعی را در بین عموم گسترش داده و سبب تقویت اعتماد عمومی شود. در این مطالعه در کنار بررسی مفهومی نوآوری اجتماعی و پیوند آن با مفهوم حکمرانی و به‌طور خاص حکمرانی مشارکتی، به بررسی چهار ابتکار نوآورانه در قالب چهار دسته ابزارهای سازمانی، قانونی، اقتصادی و اطلاعاتی پرداخته شده است. این گزارش همچنین به ارائه توصیه‌هایی جهت کاربست مطلوب نوآوری اجتماعی در بهبود خدمات عمومی و حکمرانی در ایران می‌پردازد.

■ بیان/شرح مسئله

در دنیای معاصر، جوامع با چالش‌های پیچیده اجتماعی و اقتصادی مواجه هستند که نیاز به راهکارهای نوآورانه و مؤثر برای حل این مسائل را بیش از پیش ضروری ساخته است. نوآوری اجتماعی به عنوان یک رویکرد جدید، به دنبال طراحی و اجرای ابتکاراتی است که بهبود کیفیت زندگی شهروندان و افزایش کارایی خدمات عمومی را هدف قرار می‌دهد. به طور کلی بخش‌های عمومی به دلیل ماهیت پیچیده و حاکم بودن نگاه‌های بوروکراتیک نمی‌توانند به طور کارآمد و اثربخش به رفع کلیه مسائل و چالش‌های اجتماعی بپردازند. به همین دلیل و به موازات توسعه ادبیات مشارکت‌محور در نظام حکمرانی، مفهوم نوآوری اجتماعی برای کارآمدتر شدن خط‌مشی‌ها و پاسخ‌گویی بهتر به نیازهای متنوع شهروندان مطرح شده است. از سویی دیگر، با توجه به پیچیدگی‌های روزافزون مسائل اجتماعی، نیاز به راهکارهای نوآورانه و مشارکتی برای بهبود کیفیت زندگی شهروندان و ارتقای کارایی خدمات عمومی اهمیت بیشتری پیدا کرده است. این پژوهش از خلال مطالعه تجربیات جهانی به دنبال شناسایی و تحلیل موارد کاربست نوآوری اجتماعی و تأثیر آنها بر حکمرانی و ارائه خدمات عمومی است تا از این طریق به درک بهتری از ظرفیت‌های این رویکرد در ایجاد تغییرهای مثبت اجتماعی دست یابد.

■ نقطه‌نظرات / یافته‌های کلیدی

نوآوری اجتماعی به عنوان یک رویکرد مؤثر برای مواجهه با چالش‌های اجتماعی و اقتصادی در جوامع معاصر، به‌ویژه در شرایطی که مسائل پیچیده‌ای مانند فقر، نابرابری و بحران‌های اجتماعی وجود دارد، ضرورت بیشتری پیدا کرده است. این مفهوم به دنبال طراحی و اجرای ابتکاراتی است که می‌توانند کیفیت زندگی شهروندان را بهبود بخشند و کارایی خدمات عمومی را افزایش دهند. بهره‌گیری نظام حکمرانی از عنصر نوآوری اجتماعی، مستلزم به کارگیری ابزارهای ویژه‌ای است. در این مطالعه با اتکا به نتایج سایر پژوهش‌ها به چهار ابزار مهم و کاربردی که نظام حکمرانی به واسطه آنها می‌تواند نوآوری اجتماعی را به نحو مؤثری در خط‌مشی‌ها و اقدام‌ها به کار می‌توان گرفت، اشاره شده است. این چهار ابزار عبارت‌اند از: ابزارهای سازمانی، ابزارهای اطلاعاتی (نرم و هوشمند)، ابزارهای اقتصادی و در نهایت ابزارهای قانونی. در گزارش پیش‌رو، ذیل هر یک از ابزارهای چهارگانه به تجربیات جهانی پیرامون نوآوری اجتماعی پرداخته شده است.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به مطالب تدوین شده به نظر می‌رسد برخی از پیشنهادهای سیاستی که می‌تواند به بهبود و توسعه نوآوری اجتماعی در ایران کمک کند، عبارت‌اند از:

■ **راه‌اندازی صندوق حمایتی نوآوری اجتماعی ایران با رویکرد حل مسائل و چالش‌های اجتماعی:** به نظر می‌رسد برخی از تمهیدات مالی جهت پشتیبانی از فعالیت‌های نوآورانه اجتماعی در داخل کشور اندیشده شده، باین حال این تمهیدات اغلب از نوع غیردولتی شناخته می‌شوند و در نوع خود بسیار ضروری و کارآمد است. اما همان‌طور که در بیان تجربیات جهانی و به‌خصوص تجربه کشور پرتغال و اتحادیه اروپا عنوان شد برخی از دولت‌ها به دلیل اهمیت روزافزون نوآوری اجتماعی راساً اقدام به تأسیس صندوق‌های حمایت مالی از اقدام‌های نوآورانه اجتماعی کرده‌اند. نظام حکمرانی ما نیز می‌تواند سازوکار اقتصادی مشابه تجربیات جهانی مطرح شده، جهت حل مسائل و چالش‌های اجتماعی ایجاد کند.

■ **بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی جهت اجتماعی‌سازی قانونگذاری:** بدیهی است هرگونه مشارکت مردمی در فرایند تصمیم‌گیری و تدوین خط‌مشی‌ها، لزوماً به معنای نوآوری اجتماعی نیست؛ زیرا نوآورانه تلقی‌شدن یک فعالیت یا خط‌مشی، مستلزم برخورداری از شاخصه‌ها و ویژگی‌های دیگری نیز هست. با نظر داشت این نکته، روابط عمومی مجلس شورای اسلامی به دلیل ارتباطات گسترده با شهروندان قادرند سازوکارهایی را طراحی و تدوین کنند که در آن قالب، ضمن اجتماعی‌سازی فرایند قانونگذاری شهروندان بتوانند راهکارهای نوآورانه اجتماعی خود را در حوزه‌های گوناگون به سمع و نظر تأثیرگذاران در مجلس شورای اسلامی برسانند. در این راستا ایجاد پلتفرم‌ها و مکانیزم‌های مشارکت عمومی که به شهروندان این امکان را بدهد تا در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای خط‌مشی‌ها به‌طور فعال دخالت کنند، توصیه می‌شود. ابزارهای سازمانی بررسی شده در این مطالعه به‌نوعی وظیفه تسهیل‌گری ارتباطات بین مردم و حاکمیت را نیز در دستورکار خود داشتند.

■ **طراحی و عملیاتی‌سازی آزمایشگاه‌های نوآوری اجتماعی در استان‌ها در حوزه حکمرانی و قانونگذاری:** آزمایشگاه نوآوری اجتماعی ساختاری رایج در بسیاری از کشورهای اروپایی و توسعه‌یافته است. اصطلاح آزمایشگاه نوآوری اجتماعی برای توصیف انواع اشکال و روش‌های سازمانی مختلف استفاده می‌شود. این اشکال شامل سازمان‌هایی مانند مراکز نوآوری اجتماعی،^۱ آزمایشگاه‌های طراحی،^۲ آزمایشگاه‌های تغییر،^۳ آزمایشگاه‌های نوآوری عمومی،^۴ آزمایشگاه‌های تأثیر،^۵ آزمایشگاه‌های یادگیری تأثیر،^۶ آزمایشگاه‌های یادگیری تأثیر جمعی^۷ و موارد دیگر می‌شود. علاوه بر این، سازمان‌های متعددی وجود دارند که رسماً به‌عنوان آزمایشگاه نوآوری اجتماعی شناخته نمی‌شوند، اما عملکردهای یکسان یا بسیار مشابهی را انجام می‌دهند. مراکز ملی نوآوری اجتماعی در سراسر اتحادیه اروپا به‌نوعی الهام‌بخش راه‌اندازی آزمایشگاه‌های نوآوری اجتماعی به حساب می‌آیند. قوه مقننه مبتنی بر ظرفیت اندیشکده‌های استانی مجلس شورای اسلامی می‌تواند به تأسیس این نوع مراکز و آزمایشگاه‌ها در سطوح محلی و متعاقباً ملی اقدام کند.

■ **تقویت سازوکارهای تقنینی حمایت از زیست‌بوم نوآوری اجتماعی در ایران:** برخی از کشورها از جمله آلمان و سوئد طی سالیان گذشته و برای نظم‌دهی به حوزه نوآوری اجتماعی به سمت تدوین استراتژی‌های ملی نوآوری اجتماعی رفته‌اند. در ایران نیز در عرصه قانونگذاری، مبتنی بر ظرفیت‌های مرکز پژوهش‌های مجلس، کمیسیون اجتماعی و معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی می‌توان سازوکارهای قانونی متناسب را اتخاذ کرد.

■ **حمایت از پژوهش‌های حوزه نوآوری اجتماعی:** حمایت از پژوهش‌های علمی و تجربی در حوزه نوآوری اجتماعی، به‌ویژه در زمینه شناسایی نیازهای جامعه و ارزیابی اثربخشی ابتکارات نوآورانه یکی از اقدام‌هایی است که نظام حکمرانی از طریق بازوهای علمی و پژوهشی خود یعنی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی می‌تواند بدان مبادرت ورزد. سلسله پژوهش‌های هدفمند در راستای روشن‌سازی زوایای گوناگون مفهوم ذوابعاد نوآوری اجتماعی در کنار بررسی‌های علمی تجربیات مؤثر نوآورانه می‌تواند نقشه راهی در اختیار نظام حکمرانی قرار دهد.

1. Social Innovation Centers
2. Design Laboratories
3. Change Laboratories
4. Public Innovation Labs
5. Impact Labs
6. Impact Learning Labs
7. Collective Impact Learning Labs

۱. مقدمه

در دنیای امروز، به‌خصوص در کشورهایی با چالش‌های متنوع اجتماعی و اقتصادی، نوآوری اجتماعی به‌عنوان یک ابزار کلیدی برای بهبود خدمات عمومی و حکمرانی مؤثر شناخته می‌شود. این مفهوم نه‌تنها به ایجاد راهکارهای جدید و کارآمد کمک می‌کند، بلکه بستری را برای مشارکت شهروندان و تقویت جوامع فراهم می‌آورد. به‌طور کلی بخش‌های عمومی به‌دلیل ماهیت پیچیده و حاکم بودن نگاه‌های بوروکراتیک نمی‌توانند به‌طور کارآمد و اثربخش به رفع کلیه مسائل و چالش‌های اجتماعی بپردازند. به همین دلیل و به موازات توسعه ادبیات مشارکت‌محور در نظام حکمرانی، مفهوم نوآوری اجتماعی برای کارآمدتر شدن خط‌مشی‌ها و پاسخ‌گویی بهتر به نیازهای متنوع شهروندان مطرح شده است.

به‌نظر می‌رسد در ایران به‌دلیل وجود برخی از ساختارهای بوروکراتیک سنتی حاکم بر نظام حکمرانی، این مفهوم کمتر مورد توجه قرار گرفته و فضا برای اجرای آن محدود شده است. عواملی چون کمبود حمایت‌های لازم از سوی دولت، عدم اعتماد عمومی به نهادهای دولتی و در برخی موارد فرهنگ عدم مشارکت مانع از بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های نوآوری اجتماعی می‌شود. به‌رغم وجود این موانع، با توجه به ازدیاد چالش‌های اجتماعی و ازسوی دیگر، نیاز فراوان به بهبود کیفیت خدمات عمومی و جلب مشارکت فعال شهروندان، نوآوری اجتماعی باید به‌عنوان یک ابزار مؤثر در ارتقای حکمرانی، بهینه‌سازی فرایندهای تصمیم‌گیری و اجرای خط‌مشی‌ها مورد توجه قرار گیرد.

در معنایی عام نوآوری اجتماعی به‌عنوان یک پدیده چندوجهی، شامل طیف وسیعی از ابتکاراتی است که به دنبال حل مسائل اجتماعی از طریق شیوه‌های نوآورانه هستند. این نوآوری‌ها می‌توانند شامل راهکارهای فناوری، مدل‌های جدید خدمات و یا روش‌های مشارکتی باشند که با هدف بهبود کیفیت زندگی شهروندان و افزایش کارایی خدمات عمومی طراحی شده‌اند [۱].

در طول دو دهه گذشته، نوآوری اجتماعی و پیوند آن با مسئله حکمرانی در تحلیل‌های دانشگاهی و گفتمان سیاسی جایگاه برجسته‌ای یافته است. بسیاری از محققان بر این باورند که ابتکارات نوآورانه اجتماعی از ظرفیت بالایی برای حکمرانی فراگیر و تحولات اجتماعی و سیاسی برخوردارند.

علاوه بر پیگیری این مبحث در محافل علمی و آکادمیک، در سطح سازمانی نیز برخی از مهم‌ترین سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی همچون کمیسیون اروپا، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و... در دستور کار سیاسی خود جایگاه ویژه‌ای برای مبحث نوآوری اجتماعی قائل هستند. به عبارتی این نهادها و سازمان‌ها به ظرفیت استراتژی و فرایند نوآوری اجتماعی برای خط‌مشی‌گذاران، ذی‌نفعان و جامعه مدنی جهت حل مشکلات اجتماعی اذعان دارند.

با وجود توجه فراوان به مفهوم نوآوری اجتماعی، مناقشات نظری و مفهومی بسیاری در مدت زمان نسبتاً کوتاه پیرامون این مفهوم شکل گرفته است، به طوری که به عقیده برخی محققان، تعیین مصادیق دقیق نوآوری اجتماعی را دشوار ساخته است. در کنار مناقشات مفهومی که اغلب ناظر به اختلافات در چیستی و تعیین حد و مرز این مفهوم است، دسته دیگری از اختلافات رنگ و بوی سیاسی دارند و ناشی از تفاوت‌های گفتمانی هستند. منتقدان مفهوم نوآوری اجتماعی، در برخی پژوهش‌ها، آن را ابزاری در خدمت اهدافی همچون کوچک‌سازی دولت می‌دانند و از این رو نسبت به آن خوش‌بین نیستند [۲]. به‌رغم همه انتقادات تاکنون این مفهوم در بسیاری از جوامع کمک شایانی به بهبود ظرفیت حکمرانی در ارائه خدمات عمومی کرده و ابزار مؤثری در این راستا قلمداد شده است. در گزارش پیش‌رو به جزئیات برخی از مهم‌ترین مکانیسم‌های نوآورانه که بخش عمومی را برای حل پاره‌ای از مسائل اجتماعی یاری رسانده‌اند پرداخته می‌شود.

۲-۱. سوابق مطالعاتی در مرکز

ازجمله پژوهش‌هایی که در مرکز پژوهش‌های مجلس پیرامون موضوع نوآوری اجتماعی به انجام رسیده است، می‌توان به گزارش «نوآوری اجتماعی؛ معرفی و مفاهیم اولیه» اشاره کرد. گزارش مذکور به تبیین معانی و دیدگاه‌های متنوع پیرامون مفهوم نوآوری اجتماعی می‌پردازد. در این گزارش به اهم حوزه‌های سیاستی کلیدی برای توسعه نوآوری اجتماعی ازجمله اصلاحات قانونی در جهت تعریف نهادها یا شکل‌های قانونی فعالیت نوآوران اجتماعی، اقدام‌های قانونی برای جذب جریان‌های سرمایه‌گذاری جدید، توسعه استاندارد جامع و قابل‌اطمینان برای ارزیابی یک برنامه سیاستی نوآوری اجتماعی و استقرار ساختارها و فرایندهایی برای هماهنگی و اتصال فعالیت‌های نوآورانه اشاره شده است. در گزارشی دیگر با عنوان «درس‌آموخته‌هایی از کسب‌وکار اجتماعی در دنیا (۱)؛ مرجع قانونی و شخصیت حقوقی» به شماره مسلسل ۲۰۲۵۲ و منتشر شده در سال ۱۴۰۳، محققان با مطالعه ویژگی‌های مؤثر زیست‌بوم اجتماعی در دنیا به ارائه پیشنهادهایی برای رونق این زیست‌بوم در ایران پرداخته‌اند. پیش‌ازاین نیز دفتر مطالعات اجتماعی مرکز در گزارشی با عنوان «مفهوم‌شناسی کسب‌وکارهای اجتماعی» و شماره مسلسل ۲۰۲۶۶ به شناسایی و بررسی مفهومی شرکت‌های اجتماعی و تمایز میان آنها و مفاهیم کارآفرینی و نوآوری اجتماعی پرداخته بود. مرور پژوهش‌های صورت‌گرفته مؤید این نکته است که تاکنون گزارشی به‌طور خاص به مفهوم‌شناسی و بررسی تجربیات جهانی پیرامون نوآوری اجتماعی و ارتباط آن با ارائه خدمات عمومی و حکمرانی اختصاص نداشته است.

۲-۲. سوابق تقنینی به همراه آسیب‌شناسی

در داخل کشور هنوز سند جداگانه‌ای مختص به مبحث نوآوری اجتماعی نداریم. همان‌طور که در ادامه اشاره خواهد شد برخی از کشورها در قالب اسناد جداگانه به مبحث نوآوری اجتماعی پرداخته‌اند. آلمان و سوئد از کشورهای پیشرو در زمینه تدوین استراتژی ملی نوآوری اجتماعی هستند. برخی دیگر از جوامع مانند اسکاتلند اگرچه سندی مختص به نوآوری اجتماعی ندارند اما در قالب بندهایی مجزا به مبحث نوآوری اجتماعی در استراتژی ملی نوآوری خود پرداخته‌اند [۳].

ازآنجایی که موضوع نوآوری اجتماعی در ایران هنوز بسیار نوپاست به‌نظر می‌رسد نتوانسته جای خود را به‌خوبی در قوانین و خط‌مشی‌گذاری‌های حمایتی باز کند. با این وجود برخی از اسناد نظیر «سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم» مصوب سال ۱۳۹۷ در بندهایی به این موضوع توجه نشان داده است. وفق تعاریف این سند نوآوری اجتماعی این‌گونه تعریف شده است: «راه‌حلی نو از جنس محصول، خدمت، مفهوم و مدل، فرایند با هدف پاسخ‌گویی به یک نیاز اجتماعی یا حل مسئله اجتماعی که اثربخش‌تر، کارا، عادلانه‌تر و یا پایدارتر از راه‌حل‌های کنونی باشد و ارزش‌هایی را برای کل اجتماع خلق کند. همچنین این نوآوری‌ها، معمولاً شامل روش‌هایی برای سازماندهی و توانمندسازی جامعه جهت اقدام جمعی در جهت حل مسائل است.» در سند مذکور اصولی همچون «اولویت‌دهی به بخش غیردولتی» و «تأکید حداکثری بر مشارکت مردمی» به رویکرد مشارکت‌محور و مردمی و به بیان بهتر رویکرد از پایین به بالای سند اشاره دارد که جملگی از مختصات ذاتی مفهوم نوآوری اجتماعی به حساب می‌آید. ذیل هدف هفتم از این سند «رشد نوآوری‌های اجتماعی جهت نقش‌آفرینی بیشتر گروه‌های مردمی در حل آسیب‌های اجتماعی اولویت‌دار در کشور» عنوان شده است. متناظر با این هدف کیفی دو هدف کمی برای تحقق رشد نوآوری اجتماعی مطرح شده که عبارت‌اند از: «افزایش طرح‌های نوآوری اجتماعی اثربخش در حوزه آسیب‌های اجتماعی براساس ارزیابی نهادهای تخصصی» و «افزایش تعداد سازمان‌ها، شرکت‌ها و افراد فعال در فعالیت‌های نوآوری اجتماعی در حوزه آسیب‌های اجتماعی».

همچنین در بخش راهبردها و ذیل راهبرد سوم به «ایجاد جایزه ملی نوآوری اجتماعی و چالش‌های نوآوری باز برای حل مسائل اولویت‌دار اجتماعی در کشور» پرداخته شده است. ذیل راهبرد هفتم نیز به «حمایت از تبلیغات کمپین‌های اطلاع‌رسانی مرتبط با فعالیت‌های نوآوران اجتماعی و ترغیب عمومی مردم به مشارکت در رسانه‌های عمومی و شهری» اشاره شده است. یکی از موارد راهبرد دهم نیز به «ارائه خدمات آموزشی و مشاوره‌های فنی جهت ارزیابی مداخلات در سطح آزمایشی و نگارش طرح توجیهی توسط مراکز نوآوری اجتماعی به فعالان حوزه فناوری‌های فرهنگی و نرم» اختصاص دارد.

طبق بررسی‌های انجام شده به‌جز سند مذکور مفهوم نوآوری اجتماعی در اسناد مرتبط دیگر مورد بررسی قرار نگرفته است. اسناد و مقررات مربوط به زیست‌بوم نوآوری نیز نسبت به مقوله نوآوری اجتماعی توجهی نشان نداده‌اند و یا بدون ذکر نام نوآوری اجتماعی تنها اشارات بسیار محدودی نسبت به این مفهوم داشته‌اند. از جمله آنکه در «[مقررات ایجاد منطقه بین‌المللی نوآوری ایران](#)» مصوب سال ۱۴۰۳، «[قانون جهش تولید دانش‌بنیان](#)» مصوب سال ۱۴۰۱، «[آیین‌نامه توسعه زیست‌بوم واحدهای خلاق](#)» مصوب سال ۱۴۰۱، نوآوری اجتماعی به‌عنوان یک مفهوم مجزا مورد اشاره قرار نگرفته است. آیین‌نامه اخیر تأکید دارد در صورتی که محصول و خدمات شرکت دارای نوآوری باشد، سطح متمایزی از نوآورانه بودن محصول و خدمات اثبات شود، دارای اثربخشی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد، شرکت یا فرد مالکیت قانونی محصول یا خدمت را داشته باشد و توانمندی نیروی انسانی متناسب با محصول و خدمات وجود داشته باشد و ایده و محصول تجاری شده باشد، آنگاه شرکت‌ها و افراد می‌توانند از حمایت‌های ذیل این آیین‌نامه همچون خدمات «توانمندسازی»، «استقرار دفاتر فعالیت در اماکن دارای کاربری مسکونی»، «بهره‌مندی کارکنان کلیدی واحد خلاق از تسهیلات نظام‌وظیفه»، «تسهیلات و خدمات صندوق پژوهش و فناوری صنایع خلاق»، «یارانه‌ها و تسهیلات مربوط به خرید از نمایشگاه دائمی ایران ساخت»، «تسهیل و مساعدت مالی برای حضور در نمایشگاه‌های تخصصی داخلی و خارجی»، «معافیت از پرداخت حق بیمه تأمین اجتماعی قراردادهای»، «تسهیلات مرتبط با بیمه‌های بازرگانی»، «استفاده از فرصت‌های رایگان و تخفیفی پخش آگهی و تولید برنامه‌های ترویجی و فرهنگ‌سازی در صداوسیما» و غیره بهره‌مند شوند.

به‌طور کلی دو مرجع قانونی تعیین مصادیق و طراحی حمایت‌ها و خدمات کسب‌وکارهای نوآورانه، «[سند ملی توسعه فناوری‌های فرهنگی و نرم](#)» و «[قانون جهش تولید دانش‌بنیان](#)» هستند که در اولی دلالت‌هایی درخصوص حمایت از زیست‌بوم نوآوری اجتماعی دیده می‌شود. در نهایت باید گفت هنوز در ایران استراتژی و سندی مدون و منسجم حول محور نوآوری اجتماعی شکل نگرفته است و ردپای این مفهوم را به‌طور پراکنده در برخی از اسناد می‌توان پیدا کرد.

۲-۳. سوابق مطالعاتی

در باب نسبت میان نوآوری اجتماعی و ارائه خدمات عمومی و حکمرانی مقالات متعددی به رشته تحریر درآمده که در ادامه تعدادی از مهم‌ترین آنها در قالب جدول ۱ مرور می‌شوند:

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی

ردیف	عنوان	سال انتشار	توضیحات	منبع
۱	نوآوری در بخش عمومی: بررسی سیستماتیک و دستورکار تحقیقات آینده	۲۰۱۶	این مطالعه با مرور نظام‌مند ۱۸۱ مقاله و کتاب با موضوع نوآوری در بخش دولتی، سه پیشنهاد را برای تحقیقات آینده مطرح می‌سازد که عبارت‌اند از: ۱. تنوع بیشتر در روش‌های پژوهش: استفاده بیشتر از روش‌های متنوعی همچون نظرسنجی، آزمایش و رویکردهای چندروشی به جای استفاده صرف از روش‌های کیفی؛ ۲. تأکید بر توسعه و آزمون نظریه: اغلب مطالعات از جهت به کارگیری نظریه‌های جدید ضعیف هستند و ۳. انجام مطالعات بین‌المللی و بین‌بخشی بیشتر به‌عنوان مثال پیوند دادن سنت‌های مختلف حکومت‌مداری به توسعه و آثار نوآوری در بخش دولتی.	[۴]

ردیف	عنوان	سال انتشار	توضیحات	منبع
۲	نوآوری اجتماعی، کارآفرینی اجتماعی و خدمات عمومی محلی: آیا این مفاهیم منجر به تغییر می‌شوند؟	۲۰۱۸	این مقاله به بررسی چالش‌های پیاده‌سازی کارآفرینی اجتماعی و نوآوری اجتماعی در سیستم‌های سیاسی و نهادی برای ارائه خدمات رفاهی محلی می‌پردازد. با تحلیل شواهد از اسکاتلند، تأثیر مولفه‌های نوآوری بر شرایط ساختاری و نهادی خارج از کنترل بررسی شده و به تنش‌ها و رقابت‌های عمومی اشاره می‌شود.	[۵]
۳	نوآوری اجتماعی در حاکمیت روستایی: مطالعه موردی و مقایسه‌ای در مناطق حاشیه‌ای روستایی اتحادیه اروپا	۲۰۲۳	این مقاله به بررسی حاشیه‌نشینی روستایی در اتحادیه اروپا پس از بحران اقتصادی ۲۰۰۸ می‌پردازد و تأکید دارد که سیستم‌های حاکمیت فراتر از دولت می‌توانند به شکستن این حاشیه‌نشینی کمک کنند. پژوهش مقایسه‌ای در سه منطقه حاشیه‌ای روستایی در اتریش، پرغال و یونان انجام شده و نتایج نشان می‌دهد که ساختارهای دولت غیرمتمرکز، شبکه‌سازی بین منطقه‌ای و ثبات سازمانی نهادها می‌توانند حاکمیت اجتماعی نوآورانه را تقویت کنند. این مقاله به شکاف‌های تحقیقاتی در این حوزه اشاره کرده و ویژگی‌های خاص حاکمیت اجتماعی نوآورانه را بررسی می‌کند.	[۶]
۴	نوآوری اجتماعی برای کاهش فقر و توسعه پایدار: مرور چشم‌اندازهای حاکمیتی و سیاستگذاری	۲۰۱۶	این مقاله به نادیده گرفتن نوآوری اجتماعی توسط سیاستگذاران در تلاش برای کاهش فقر و ترویج توسعه پایدار می‌پردازد. تحقیقات نشان می‌دهند که سیاست‌های بین‌المللی به پتانسیل نوآوری اجتماعی توجه نمی‌کنند، در حالی که ابتکارات زیادی در سطح جهانی از این رویکردها بهره‌مند می‌شوند، اما این اصطلاح را به کار نمی‌برند. هدف مقاله، اصلاح این عدم تعادل با ارائه شواهدی از پروژه تحقیقاتی SI-DRIVE است که بر پیامدهای حاکمیتی و سیاستی نوآوری اجتماعی تمرکز دارد.	[۷]
۵	نوآوری اجتماعی و خدمات عمومی: مروری بر رویکردهای مشارکتی چندجانبه در پنج کشور اروپایی	۲۰۲۲	مطالعه مذکور به تمایل روزافزون دولت‌ها برای درگیر کردن یا تکیه بر بازیگران اجتماعی مختلف برای حل چالش‌های اجتماعی و توسعه خدمات عمومی با کیفیت و مقرون به صرفه می‌پردازد. با انجام یک تحلیل مفهومی از ادبیات علمی و غیررسمی در مورد نوآوری اجتماعی در پنج کشور اروپایی، این مقاله به شناسایی موضوع‌های اصلی نوآوری اجتماعی مرتبط با این نوع حاکمیت مشارکتی می‌پردازد. با توجه به کشور، تأکیدات مختلفی در مورد نوآوری اجتماعی مشاهده می‌شود، اما یکی از موضوع‌های مشترک در همه کشورها، کارآفرینی اجتماعی است. مقاله به نقش‌برداری از این موضوع‌های اصلی در نوآوری اجتماعی پرداخته و به ارتباط بین حاکمیت مشارکتی و نوآوری اجتماعی براساس این موضوع‌ها و تأثیر تاریخیچه نظام رفاهی ملی بر ابتکارات و اشکال حاکمیت مشارکتی می‌پردازد.	[۸]
۶	شناسایی و دسته‌بندی ابزارها و سازوکارهای تحقق هم نوآوری اجتماعی ^۱ در بخش عمومی	۱۴۰۱	در این مقاله محققان به شناسایی ابزارها و سازوکارهای نوآوری اجتماعی در بخش عمومی پرداخته‌اند. بدین منظور از طریق مرور سیستماتیک ۴۹ مقاله، ۵۸ ابزار نوآوری اجتماعی در چهار گروه ابزارهای سازمانی، قانونی، اقتصادی و اطلاعاتی طبقه‌بندی شده است.	[۹]

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۳. مختصات مفهومی

۳-۱. نوآوری اجتماعی چیست؟

مفهوم نوآوری اجتماعی تاریخیچه‌ای نسبتاً طولانی و پرفرازونشیب را از سر گذرانده است. از قرن هفدهم اصطلاح نوآوری در واقع همان بعد اجتماعی و فرهنگی را به ذهن متبادر می‌ساخت اما با گذشت زمان و ورود به قرن نوزدهم این اصلاح به سرعت مترادف

با نوآوری تکنولوژیکی و اقتصادی شد. پس از جنبش‌های دانشجویی و کارگری دهه ۱۹۷۰ نوآوری اجتماعی بار دیگر به مفهومی سیاسی بدل شد و این بار جای خود را در محافل آکادمیک نیز به‌خوبی باز کرد. به عقیده برخی از ناظرین، این دهه دوره‌ای از دگرگونی اجتماعی تلقی می‌شد. به عبارت بهتر این برهه مصادف با زمانی بود که جنبش‌های اجتماعی در سراسر جهان گسترش یافتند و شهروندان به‌طور جمعی خواستار به رسمیت شناخته شدن حقوق انسانی و اجتماعی خود شدند و علیه محرومیت از نیازهای اساسی مبارزه کردند. از آن زمان تاکنون، شهروندان از طریق شبکه‌ها، گروه‌های ذی‌نفع، استراتژی‌های لابی‌گری، گروه‌های حمایتی و... مشارکت عمومی در تدوین سیاست‌ها و تغییرهای اجتماعی و سیاسی را ترویج کرده‌اند. همه این موارد شرایطی را برای حل واقعی مسئله و خط‌مشی‌گذاری مطلوب‌تر ایجاد کرده است [۱۰].

به‌طور کلی نوآوری اجتماعی به‌عنوان ترکیبی از فرایندهایی درک می‌شود که هدف آنها برآورده کردن نیازهای انسانی همچون مسکن، اشتغال، آموزش و پرورش حرفه‌ای، تأمین آب و غذا و... است. این ابتکارات اساساً از پایین به بالا هستند که با گردهم آوردن مردم در شبکه‌های رسمی یا غیررسمی از جمله بازیگران اجتماعی، خط‌مشی‌گذاران، سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌ها برای دستیابی به تحولات اجتماعی، سیاسی، نهادی، فرهنگی و اقتصادی عمل می‌کنند [۱۱].

در تعریفی نسبتاً جامع و پذیرفته شده، نوآوری‌های اجتماعی راه‌حل‌های جدیدی (محصولات، خدمات، مدل‌ها، بازارها، فرایندها و...) هستند که یک نیاز اجتماعی را به‌طور مؤثرتر از راه‌حل‌های موجود برآورده می‌کنند و به قابلیت‌ها و روابط جدید یا بهبودیافته و استفاده بهتر از دارایی‌ها و منابع منجر می‌شوند. به عبارت دیگر، نوآوری‌های اجتماعی هم برای جامعه مفید هستند و هم ظرفیت جامعه را برای عمل افزایش می‌دهند [۱۲].

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که نوآوری اجتماعی به فرایند خلق و به کارگیری ایده‌ها و راهکارهای جدیدی اشاره دارد که برای بهبود کیفیت خدمات عمومی و ارتقای حکمرانی طراحی شده‌اند. این نوآوری‌ها معمولاً شامل روش‌های خلاقانه و مشارکتی هستند که به افزایش مشارکت شهروندان، بهبود پاسخ‌گویی به نیازهای اجتماعی و اقتصادی و افزایش اثربخشی در ارائه خدمات عمومی کمک می‌کنند. به عبارت دیگر، نوآوری اجتماعی به دنبال ایجاد تحول در شیوه‌های سنتی ارائه خدمات و حکمرانی است تا بتواند به چالش‌ها و نیازهای روزافزون جامعه به بهترین شکل پاسخ دهد.

۱-۳. مختصات نوآوری اجتماعی

پیدا کردن ابتکارات نوآورانه اجتماعی و راه‌حل‌های جدید که بتوانند تغییرهای اساسی ایجاد کنند، کار دشواری است باین‌حال این نوع ابتکارات دست‌کم با سه ویژگی اصلی قابل شناسایی هستند:

- اقدام جمعی برای پاسخ به نیازهای انسانی که نادیده گرفته شده‌اند؛
- تغییر در روابط اجتماعی؛
- توانمندسازی شهروندان برای تلاش در جهت تغییرات اجتماعی و سیاسی.

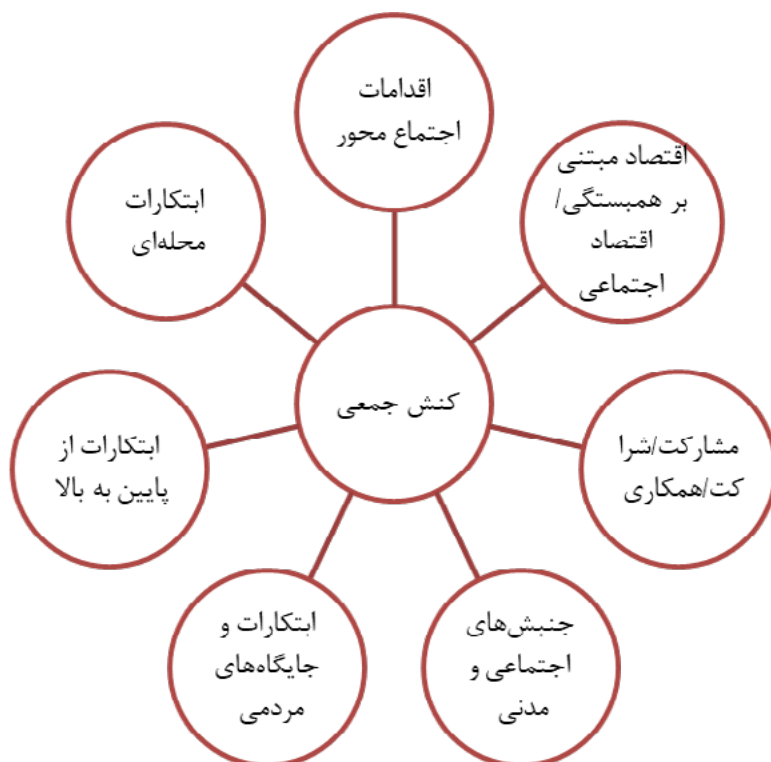
در ادامه به توضیح هر یک از سه ویژگی یاد شده پرداخته خواهد شد.

الف) اقدام جمعی در نوآوری اجتماعی به انواع روش‌های سازمان‌دهی اجتماعی، همکاری و همبستگی اشاره دارد و شامل شرکت‌های اجتماعی، شبکه‌های محلی، بانک‌های زمان^۱، مهدکودک‌ها، خدمات رفاهی داوطلبانه و مراکز اجتماعی خودگردان و بسیاری موارد دیگر است که برای پاسخ به نیازهای اساسی مردم یک جامعه ایجاد شده‌اند.

مدل ابعاد گوناگون کنش جمعی به صورت زیر است:

۱. بانک زمان (Time Bank)، سازوکار تبادل یا تهاوت خدمت بدون میانجی پول است و بر اصولی همچون احترام متقابل و برابری استوار است. در بانک زمان، افراد در قبال خدمتی که ارائه می‌کنند، خدمتی دریافت می‌کنند، با وجود این، الزامی به مبادله مستقیم خدمت نیست.

شکل ۱. ابعاد کنش جمعی

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

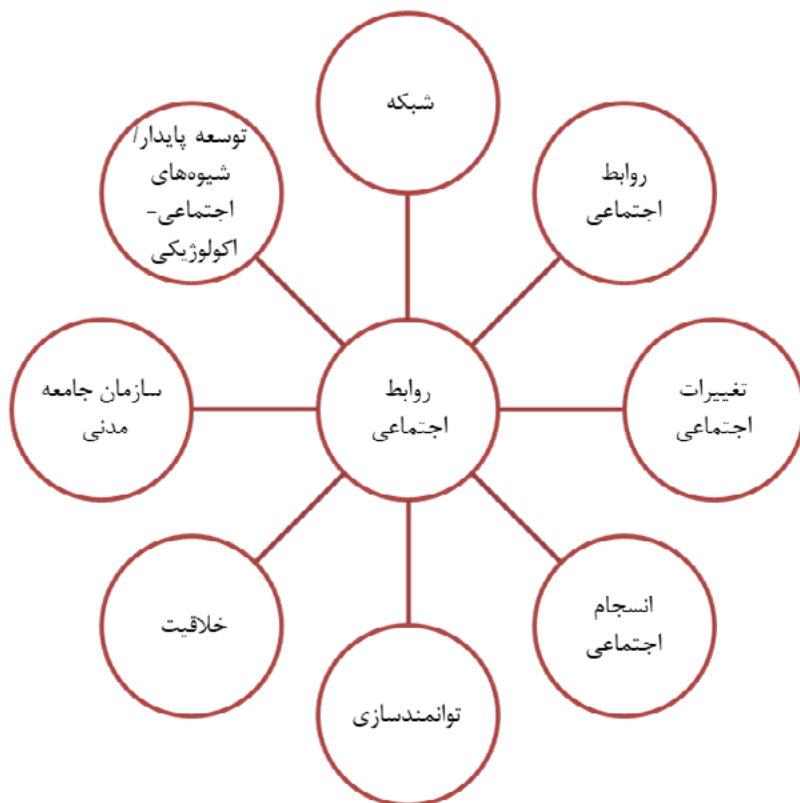
در جدول ۲ تعاریف و مختصات هر یک از موارد ذکر شده در مدل ۱ تعریف می‌شود:

جدول ۲. تعاریف ابعاد کنش جمعی [۳۰]

توضیحات	اجزا
همکاری شهروندان برای به اشتراک گذاشتن دانش و تجربیات محلی برای بهبود زندگی اجتماعی و شهروندی	اقدام‌های اجتماعی
تأمین مالی پروژه‌هایی که باعث تغییرهای اجتماعی می‌شوند و فشار سیاسی برای به رسمیت شناختن این بخش؛ مصرف مسئولانه؛ تجارت عادلانه؛ تبادل شبکه‌ای	اقتصاد مبتنی بر همبستگی / اقتصاد اجتماعی
حکمرانی به‌عنوان یک مفهوم ترکیبی، بخش‌ها و ویژگی‌های متنوع، سازمان‌ها و نهادهای مختلف را برای توسعه یک پروژه/ابتکار مشارکتی گرد هم می‌آورد.	مشارکت/شراکت/همکاری
انواع بسیج‌های اجتماعی برای پوشش طیف وسیعی از دغدغه‌های انسانی	جنبش‌های اجتماعی و مدنی
ابتکاراتی که از گروه‌ها و سازمان‌های محلی و کنشگران اجتماعی به وجود می‌آیند.	ابتکارات و جایگاه‌های مردمی
ابتکاراتی که از نیازها و خلاقیت‌های شهروندان نشئت می‌گیرند.	ابتکارات از پایین به بالا
ابتکارات اخلاقی و اجتماع‌گرایانه که در متن جامعه ریشه دارند و برای مبارزه با زیرساخت‌های ضعیف، عدم توجه سیاسی و رفع نیازهای اساسی در آن منطقه شکل می‌گیرند.	ابتکارات محله‌ای

ب) نوآوری اجتماعی از روابط اجتماعی پدیدار می‌شود و آن روابط را بازسازی می‌کند. از این‌رو، این ویژگی کلیدی مفهوم نوآوری اجتماعی، نیازهای انسانی را از طریق دگرگونی روابط اجتماعی مانند مدل‌های سازمانی جدید، اشکال حکومت، کنش جمعی، یادگیری اجتماعی و غیره، مورد توجه قرار می‌دهد. باید توجه داشت که این دو ویژگی مطرح شده نوآوری اجتماعی، یعنی برآورده کردن نیازهای انسانی و دگرگونی روابط اجتماعی امروزه به‌طور گسترده توسط همه رویکردهای نوآوری اجتماعی پذیرفته شده‌اند. در ادامه به اجزای شکل‌دهنده ویژگی دوم در قالب مدل و جدول اشاره خواهد شد.

شکل ۲. ابعاد روابط اجتماعی [۳۰]

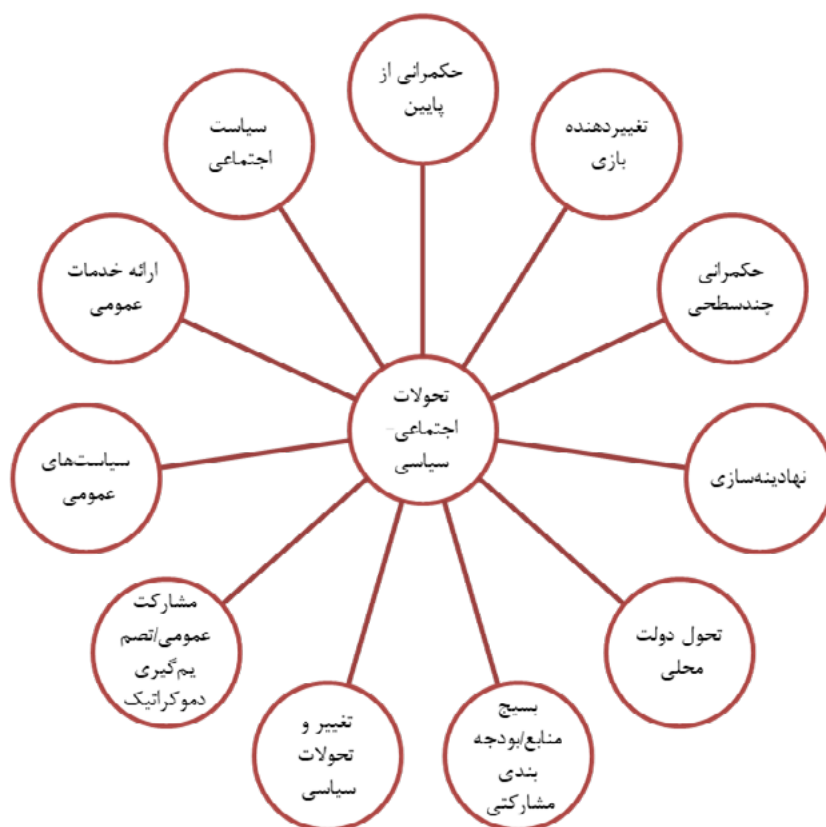
جدول ۳. تعاریف ابعاد روابط اجتماعی [۳۰]

توضیحات	اجزا
ساختاری که سبب ارتباط و همکاری بین چندین بازیگر مانند سازمان‌های مدنی، دولت‌ها، نهادهای دولتی یا خصوصی و انجمن‌های محله‌ای می‌شود و اتحادها و مشارکت‌ها را در سطوح گوناگون حکمرانی ایجاد می‌کند.	شبکه
تعامل افرادی که در یک ابتکار عمل اجتماعی شرکت دارند؛ این تعامل می‌تواند باعث تغییر در روابط قدرت شود.	روابط اجتماعی
ایجاد فرصت‌هایی برای اینکه شهروندان به‌طور واقعی مشارکت کنند و جامعه را بازسازی کنند؛ این تغییرات ممکن است بخشی از پویایی‌های نوآوری اجتماعی و یا نتیجه آن باشند.	تغییرات اجتماعی
مشارکت مردم در تمامی جنبه‌های جامعه و احترام به تنوع اجتماعی برای رسیدن به برابری و جلوگیری از تفرقه	انسجام اجتماعی
شمول اجتماعی افراد، جوامع یا گروه‌های طرد شده؛ «به دست آوردن منابع و کسب قابلیت‌های لازم برای برآوردن نیازهایشان» به سمت ادغام اجتماعی و نمایندگی سیاسی	توانمندسازی
استفاده از هنر و فرهنگ در یک شهر برای حمایت از جوامع محلی و هنرمندانی که به‌دلیل شرایط بازار تحت فشار قرار دارند و ایجاد تعادل در بازار فرهنگی	خلاقیت
گروهی از افراد خودسازمان‌یافته (مثلاً: سازمان‌های مردم‌نهاد، نهاد غیرانتفاعی، نهاد داوطلبانه و غیره) که به‌صورت مکمل یا غیرمکمل خدمات دولتی در بخش‌های مختلف و در سطوح مختلف حاکمیتی فعالیت می‌کنند.	سازمان جامعه مدنی
فرایندی که براساس مکان شکل می‌گیرد و به منابع اجتماعی، فرهنگی، طبیعی و زیست‌محیطی توجه دارد؛ این فرایند به شهروندان کمک می‌کند تا ایده‌ها و اقدام‌هایی را برای رسیدن به اهداف زیست‌محیطی و اجتماعی و برآورده کردن نیازهای برآورده نشده انجام دهند و به تغییرهای اجتماعی و سیاسی منجر شود.	توسعه پایدار / شیوه‌های اجتماعی-اکولوژیکی

ج) تحولات اجتماعی-سیاسی نشان می‌دهند که تغییرها در روابط اجتماعی و قدرت باید از پایین و از طرف مردم شروع شود. وقتی شهروندان بتوانند با افراد و گروه‌های مختلف ارتباط برقرار کنند، این می‌تواند فرصت‌هایی برای مشارکت آنها در تصمیم‌گیری ایجاد کند. به عنوان مثال، همکاری شبکه‌های سازمان‌های جامعه مدنی با مقامات محلی، به مردم این امکان را می‌دهد که بر خط‌مشی‌ها و شیوه‌های حکومتی محلی تأثیر بگذارند [۱۱]. بنابراین، ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی شهروندان برای تغییرهای اجتماعی و سیاسی در مدل و جدول زیر آمده است:

شکل ۳. ابعاد توانمندسازی شهروندان جهت ایجاد تحولات اجتماعی و سیاسی [۱۱]

جدول ۴. تعاریف ابعاد توانمندسازی شهروندان جهت ایجاد تحولات اجتماعی و سیاسی [۳۰]

توضیحات	اجزا
ترکیبی از روش‌های مشارکت و فرایندهای تصمیم‌گیری دولتی که شامل شیوه‌های حکمرانی از بالا به پایین و از پایین به بالاست.	حکمرانی از پایین
تغییر در روش‌های سنتی ارائه خدمات عمومی و همچنین تغییر در روابط بین شهروندان و مقامات دولتی	تغییردهنده بازی
شامل سازمان‌دهی بازیگران مختلف که به هم وابسته‌اند و شامل مکانیسم‌های جایگزینی برای مذاکرات بین گروه‌ها و شبکه‌هاست.	حکمرانی چندسطحی
فرایندی برای رسمی کردن یک ابتکار عمل و گرفتن تأیید از سازمان‌های دولتی و خصوصی	نهادینه‌سازی
پویایی‌های محلی که معمولاً با همکاری جامعه مدنی و ادارات محلی برای شناسایی و اجرای توسعه‌ای که شامل جنبه‌های انسانی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است، ایجاد می‌شود.	تحول دولت محلی
یک فرایند دموکراتیک برای تصمیم‌گیری بهتر درباره چگونگی سرمایه‌گذاری در کالاهای عمومی و تخصیص بودجه عمومی براساس اولویت‌های اساسی جامعه	بسیج منابع/بودجه‌بندی مشارکتی
توسعه‌ای که از طریق تقویت ظرفیت سازمانی گروه‌های اجتماعی به سمت یک فرایند سیاستگذاری منسجم‌تر پیش می‌رود.	تغییر و تحولات سیاسی
مشارکت فعال شهروندان در فرایند تصمیم‌گیری در مورد نحوه سرمایه‌گذاری منابع عمومی؛ هم‌افزایی سرمایه اجتماعی و جامعه‌سازی	مشارکت عمومی/تصمیم‌گیری دموکراتیک
تلاش برای تقویت تغییر اجتماعی از طریق نوآوری اجتماعی، همکاری جامعه مدنی و حکومت و مشارکت بازیگران مختلف	خط‌مشی عمومی
روابط بین سازمان‌ها برای ارائه خدمات به مردم براساس اعتماد و همکاری اجتماعی	ارائه خدمات عمومی
حوزه و ساختار خط‌مشی‌گذاری دولتی برای توسعه و ارائه خدمات رفاهی در سطوح گوناگون	خط‌مشی اجتماعی

۱-۳. ابزارهای نوآوری اجتماعی

تحقق نوآوری اجتماعی در بخش عمومی مستلزم وجود برخی ابزارهاست که با اتکا به آنها بتوان به بهترین نحو نوآوری اجتماعی را پیاده‌سازی و اجرا کرد. پژوهشی که برای شناسایی این ابزارها به انجام رسیده است چهار نوع ابزار و سازوکار تحقق نوآوری در بخش عمومی را دسته‌بندی می‌کند که به قرار ذیل است [۹].

شکل ۴. انواع ابزارهای نوآوری اجتماعی [۹]

ابزارهای قانونی	ابزارهای اقتصادی	ابزارهای اطلاعاتی (نرم و هوشمند)	ابزارهای سازمانی
وضع قوانین برای کسب‌وکارهای اجتماعی	مالیات‌های داوطلبانه	اجرای مسابقات ایده و رقابت برای ایده‌های فناورانه	اتحادیه‌های بخش عمومی
شبه ارزها و مجوزهای زیست محیطی	مالیات تمهیدی	تأسیس بانک‌های ایده	نهادهای واسطه
قراردادهای خدمات اکتشافی	اوراق قرضه محلی	تجارب نوآوری	دبیرخانه‌های واحدهای تخصصی نوآوری
قوانین حمایت‌کننده اقتصاد خلاق	اجتماعی کردن ریسک	طراحی معیارهای عملیاتی	حلقه‌های کیفیت
قوانین مالکیت فکری و معنوی حمایت‌کننده نوآوری اجتماعی	صندوق‌های نوآوری اختصاصی و صندوق‌های سرمایه‌گذاری عمومی	گفت‌وگوهای چندجانبه	واحدهای نوآوری سیار
قانونی شدن اشکال جدید مالکیت دارایی	بودجه‌های مبتنی بر نتیجه	پایگاه داده‌های الکترونیک	شتاب‌دهنده‌های نوآوری اجتماعی
بازطراحی عدالت کیفری	پرداخت‌های مبتنی بر نوآوری	علائم و برندهای اجتماعی	آزمایشگاه‌های نوآوری اجتماعی
تغییر قوانین استخدامی بخش عمومی برای حضور نوآوران اجتماعی	تأمین مالی ترکیبی و سرمایه‌گذاری مشترک	کمپین‌های جنبش اجتماعی	بنیادهای پل‌زننده
قوانین حمایت‌کننده همکاری‌های بین بخشی	حسابرسی منبع باز	ایده‌های منبع باز	موسسات و آکادمی‌های تخصصی
قوانین افشای داده	کمک‌های بلاعوض سریع	پلتفرم‌های بشر دوستانه	جوامع عملیاتی
	معافیت‌های مالیاتی و کمک‌های غیرنقدی	ابزارهای شبیه‌سازی و بازی‌وارسازی	شبکه‌ها و انجمن‌های نوآوری اجتماعی
	امور مالی موقوفه	مجلات و روزنامه‌های تخصصی حوزه نوآوری اجتماعی	شرکت‌های مشاور سرمایه‌گذاری اجتماعی
	سرمایه‌گذاری اجتماعی در راستای اهداف اجتماعی	پلتفرم‌های هم‌آفرینی	شرکت‌های اجتماعی
	سرمایه‌گذاری بشر دوستانه	صرف زمان اختصاصی برای نوآوری اجتماعی	مراکز نوآوری اجتماعی
		برگزاری هکاتون‌ها	کارگزاری‌های اطلاعاتی
		برگزاری بوت‌کمپ‌ها	آموزش برای نوآوری

با پذیرش این دسته‌بندی، در بخش بررسی تجربیات جهانی هشت تجربه مؤثر از کشورهای گوناگون مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در انتخاب این هشت مورد تلاش شد تا اولاً این تجارب بیش‌ترین انطباق را با دسته‌بندی مذکور داشته باشند و ثانیاً اطلاعات موثق و قابل اتکایی درخصوص هر یک از تجارب منتخب در دسترس باشد. به این ترتیب دفتر نوآوری اجتماعی و مشارکت مدنی کاخ سفید و مراکز شایستگی نوآوری اجتماعی^۱ در کشورهای اروپایی به‌مثابه یک ابزارسازمانی، استراتژی ملی حمایت از توسعه بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی دولت سوئد و استراتژی ملی نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی آلمان به‌عنوان ابزاری قانونی، صندوق اجتماعی (اتحادیه) اروپا و صندوق نوآوری اجتماعی پرتغال به‌عنوان ابزار اقتصادی و در نهایت بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال اسپانیا و بوت کمپ نوآوری اجتماعی یونیسف به‌مثابه ابزارهای اطلاعاتی (نرم و هوشمند) بررسی می‌شوند تا با جزئیات و نحوه عملکرد هر یک آشنایی بیشتری صورت پذیرد.

۲-۳. بررسی تجربیات جهانی

۱-۲-۳. دفتر نوآوری اجتماعی و مشارکت مدنی کاخ سفید

دفتر نوآوری اجتماعی کاخ سفید در سال ۲۰۰۹ و به ابتکار رئیس‌جمهور وقت آمریکا ایجاد شد. وی با سخنرانی ۳۰ ژوئن ۲۰۰۹ هدف از تأسیس این دفتر را مشخص کرد. او بیان کرد: «... می‌خواهیم بحث‌های ایدئولوژیک قدیمی را کنار بگذاریم و روی چیزی که واقعاً به مردم در زندگی روزمره‌شان کمک می‌کند تمرکز کنیم.» به این ترتیب برخی از مأموریت‌های مهم از جمله پیشبرد برابری و عدالت، گسترش فرصت‌ها، شناسایی راه‌حل‌های اجتماعی بهتر و مؤثرتر برای حل معضلات اجتماعی و تحرک اقتصادی برای دفتر مذکور در نظر گرفته شد. می‌توان گفت که هدف اصلی در تأسیس دفتر نوآوری اجتماعی، توسعه دولت و بخش اجتماعی نتیجه‌محور بود. برای دستیابی به چنین هدفی لازم بود تا تمامی امکانات برای همکاری هر چه بیشتر دولت با رهبران بخش‌های اجتماعی و خصوصی بسیج شوند. تاکنون این همکاری در سه بخش عمده دنبال شده که به قرار ذیل است:

■ **یافتن کارآمدترین راه‌حل‌ها:** افزایش دسترسی به داده‌ها و تجزیه و تحلیل، سرمایه‌گذاری در ارزیابی و آزمایش مسئولانه برای ایجاد شواهد کافی در مورد آنچه مؤثر و کارآمد است.

■ **تأمین مالی راه‌حل‌های کارآمد:** به کارگیری منابع جدید و موجود برای افزایش کارایی آنچه که بهترین عملکرد را دارد. نوآوری‌های تأمین مالی مانند صندوق‌های شواهد پلکانی^۱ و پرداخت برای موفقیت^۲، به کارآمدسازی بودجه صرف شده و دستیابی بیشتر به نتایج مدنظر کمک می‌کند.

■ **ایجاد زیرساخت‌های توانمندساز:** پیشبرد سیاست‌هایی که دستیابی به نتایج را نسبت به ورودی‌ها تشویق می‌کنند، سرمایه‌گذاری در ظرفیت ارائه‌دهندگان خدمات در جهت عمل کردن براساس نتایج پیش‌بینی شده و درعین‌حال کاهش هدررفت منابع، برطرف‌سازی موانع و محدودیت‌هایی که سبب انحراف از نتایج مدنظر می‌شود.

دفتر نوآوری اجتماعی به‌جای آن‌که بر یک موضوع خاص اجتماعی و یا یک سازمان خاص متمرکز شود به همکاری با سازمان‌ها و بخش‌های گوناگون در موضوع‌های مختلف جهت اخذ نتایج بهتر اجتماعی می‌پردازد. از این جهت از زمان استقرار این دفتر در کاخ سفید، مسئولان آن تلاش کرده‌اند تا با سایر دفاتر در کاخ ریاست جمهوری، سازمان‌های فدرال و همچنین با بخش‌های غیرانتفاعی و خصوصی و شرکت‌های اجتماعی تعاملات مؤثری جهت حل مسئله اجتماعی برقرار سازند.

در ابتدای تشکیل دفتر نوآوری اجتماعی، این ساختار با مشکلات عدیده‌ای مواجه بود از جمله آن‌که در اوایل سال ۲۰۰۹ یعنی اندکی پس از آن که دفتر نوآوری اجتماعی تأسیس شد، اقتصاد آمریکا هنوز در بحبوحه سقوط آزاد ناشی از بحران مسکن بود. در نتیجه این بحران، سازمان‌های غیرانتفاعی که شریک دولت در امر نوآوری اجتماعی به حساب می‌آمدند، خود بحران‌زده و شدیداً آسیب‌پذیر بودند. به هر جهت و به‌رغم وجود مشکلات بسیار، دفتر نوآوری اجتماعی با رویکردی متمایز تأسیس شد [۱۳]. رویکرد اصلی این دفتر در طراحی و اجرای برنامه‌ها، شهروندمحور^۳ و به عبارتی مبتنی بر مشارکت فعال شهروندان بود [۱۴]. در ادامه تعدادی از مهم‌ترین اقدام‌های دفتر نوآوری اجتماعی و مشارکت مدنی کاخ سفید را به اختصار مرور خواهیم کرد تا از این طریق با نحوه عملکرد آن آشنایی بیشتری صورت پذیرد.

■ **ابتکار عدالت مبتنی بر داده؛ مختل کردن چرخه حبس**

در آمریکا، تعداد زیادی از زندانیان به جرائم سبک و غیرخشونت‌آمیز محکوم می‌شوند و بسیاری از آنها به مشکلات روانی و اعتیاد

1. Tiered Evidence Funds

۲. پرداخت برای موفقیت (Pay for Success) به یک مدل مالی و مدیریتی اشاره دارد که در آن تأمین مالی پروژه‌ها و برنامه‌های اجتماعی به نتایج و عملکردهای مشخص وابسته است.

3. Citizen-oriented

دچار هستند. این شرایط به هزینه‌های بالای نگهداری زندانیان و جابه‌جایی مکرر آنها در سیستم‌های مختلف منجر می‌شود. دفتر نوآوری اجتماعی با مشورت و جلسات مکرر با سازمان‌های مردمی مرتبط، تلاش کرد تا راه‌حلی برای رفع مشکل به وجود آمده پیدا کند. به‌عنوان مثال، در میامی،^۱ با آموزش پلیس و مددکاران در زمینه مدیریت بحران‌های سلامت روان، جمعیت زندان به‌طور قابل توجهی کاهش یافت و هزینه‌های زیادی صرفه‌جویی شد.

همچنین، در کارولینای شمالی، استفاده از ابزار ارزیابی ریسک برای شناسایی افراد کم‌خطر، به کاهش جمعیت زندان و افزایش ایمنی جامعه منجر شده است. دولت همچنین طرحی را برای خارج کردن مجرمان سطح پایین از سیستم کیفری راه‌اندازی کرده که به تقویت خانواده‌ها و کاهش هزینه‌ها کمک می‌کند [۱۵].

■ برنامه نگهبان برادرم^۲

برنامه نگهبان برادرم یکی از برنامه‌های جدی دفتر نوآوری اجتماعی کاخ سفید بود که در وهله اول توسط بنیاد اوپاما مطرح شد. یکی از انگیزه‌های ایجاد و پیشبرد برنامه نگهبان برادرم ضرورت اطمینان از رسیدگی به شکاف‌های نژادی عنوان شد. به عقیده طراحان چنین برنامه‌هایی، این شکاف‌ها در آمریکا سبب می‌شود تا بسیاری از سیاه‌پوستان به رویاهای کودکی خود دست نیابند و در شرایطی نابرابر با سفیدپوستان آمریکایی به رقابت بپردازند. بنابراین در طول این برنامه هدف این بود که هر کودک آمریکایی صرف‌نظر از پیشینه خانوادگی، نژادی و طبقه اقتصادی‌اش بداند که کشورش به او اهمیت می‌دهد، برای او ارزش قائل است و مایل به سرمایه‌گذاری در جهت توسعه توانمندی‌ها و قابلیت‌های اوست.

هدف این پروژه بهبود اوضاع مردان و پسران جوان رنگین‌پوست بود. به گواه طراحان برنامه مذکور این مردان با چالش‌های بغرنج و پیچیده‌ای مواجه هستند که رفع آنها تلاش بسیاری را طلب می‌کند. طراحان این برنامه دریافتند که جمعیت قابل توجهی از پسران سیاه‌پوست مناطق مختلف آمریکا دوران پس از مدرسه خود را در زندان‌ها به سر می‌برند! بازپروری این جوانان بزهکار و بازگرداندن ایشان به دامن جامعه حتی به فرض موفقیت، مستلزم صرف هزینه بسیار بالاست. گفتنی است که حتی در صورت بزهکار نشدن این جوانان، به‌دلیل وجود تبعیض‌های نهادینه شده و ساختاری باز هم دستیابی به موفقیت برای مردان رنگین‌پوست دشوار است. مهم‌ترین استراتژی که در این طرح برای بهبود وضعیت جوانان سیاه‌پوست به کار گرفته شد، جمع‌آوری بانک داده و داشبوردهای داده‌ای برای دریافت اطلاعات کامل شهروندان سیاه‌پوست و میزان موفقیت‌ها و شکست‌های ایشان بود. بدین منظور تعداد ۲۰۰ شهر در سراسر آمریکا با همکاری بخش‌های دولتی و غیرانتفاعی خود را ملزم به جمع‌آوری داده‌های مؤثر در این رابطه کردند. دفتر نوآوری اجتماعی کاخ سفید کمک‌های فنی لازم را به مجموعه‌های جمع‌آوری‌کننده داده‌ها برای جمع‌آوری صحیح داده و تحلیل آن ارائه کرد. طبقاً ایجاد چنین داشبوردی به اتخاذ خط‌مشی‌های بهتر و مؤثرتر برای رنگین‌پوستان و کاهش شکاف‌های نژادی می‌انجامد. نکته قابل تأمل و نوآورانه بهره‌گیری از ظرفیت‌های سازمان‌های غیرانتفاعی و شرکت‌های اجتماعی برای جمع‌آوری داده بود [۱۶].

در ادامه به تلخیص و بررسی اجمالی دو برنامه در قالب جدول ذیل پرداخته می‌شود:

1. Miami-Dade
2. My Brother Keeper

جدول ۵. بررسی اختصاری دو طرح دفتر نوآوری اجتماعی [۱۶]

موارد	ابتکار عدالت مبتنی بر داده	برنامه نگهبان برادرم
مسئله اصلی	هزینه‌های بالای نگهداری زندانیان و مشکلات روانی و اعتیاد	شکاف‌های نژادی و نابرابری‌های اجتماعی
هدف برنامه	کاهش جمعیت زندان و بهبود خدمات به افراد مبتلا به بیماری روانی	اطمینان از اهمیت به کودکان بدون توجه به پیشینه و نژاد
جامعه هدف	مجرمان کم‌خطر	مردان و پسران جوان رنگین‌پوست
استراتژی‌ها و راه‌حل‌ها	استفاده از ابزار ارزیابی ریسک مبتنی بر داده و آموزش افسران	جمع‌آوری بانک داده و داشبوردهای داده‌ای برای تحلیل اطلاعات
نتایج مورد انتظار	کاهش جمعیت زندان و صرفه‌جویی در هزینه‌ها	اتخاذ سیاست‌های بهتر و کاهش شکاف‌های نژادی

۲-۳. مراکز ملی توانش نوآوری اجتماعی^۱

طرح تأسیس مراکز ملی توانش نوآوری اجتماعی با تأمین مالی صندوق اجتماعی اروپا در کشورهای عضو اتحادیه اجرا شد. برای پیاده‌سازی طرح مذکور، مجموعه‌ای از شش کنسرسیوم برای راه‌اندازی این مراکز در هر کشور ایجاد شد. این کنسرسیوم‌ها با پوشش ۲۵ کشور و بسیج ۱۴۸ سازمان با هدف پرورش شبکه‌ها، ایجاد ظرفیت‌ها و هم‌افزایی بین بخش‌ها و توسعه ابزارها و روش‌هایی که برای رشد نوآوری اجتماعی در سراسر اتحادیه اروپا ضروری هستند، فعالیت می‌کنند. کنسرسیوم‌های مذکور در ابتدای شکل‌گیری وظیفه داشتند تا به بررسی زوایای گوناگون اکوسیستم‌های ملی نوآوری اجتماعی بپردازند تا بدین طریق تعیین شود که بهینه‌ترین راه ممکن برای هر یک از کشورهای عضو جهت ایجاد مرکز کدام است. اعضای شش کنسرسیوم نامبرده به قرار ذیل است:

- **کنسرسیوم اول:** متشکل از کشورهای فرانسه، لتونی، اسپانیا و سوئد،
 - **کنسرسیوم دوم:** متشکل از کشورهای دانمارک، استونی، آلمان، لهستان و بریتانیا،
 - **کنسرسیوم سوم:** متشکل از کشورهای بلغارستان، قبرس، ایرلند و پرتغال،
 - **کنسرسیوم چهارم:** متشکل از کشورهای بلژیک، چک، فنلاند و لیتوانی،
 - **کنسرسیوم پنجم:** متشکل از کشورهای یونان، ایتالیا، رومانی و اسلوونی،
 - **کنسرسیوم ششم:** متشکل از کشورهای اتریش، بلغارستان، مجارستان، اسلواکی.
- هدف نهایی از تأسیس این مراکز در داخل هر یک از کشورهای عضو چنین عنوان شده است:

شکل ۵. اهداف مراکز توانش نوآوری اجتماعی

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

به‌طور کلی این مراکز، ساختارها یا شبکه‌های سازمانی مختلفی را بسته به آنچه برای کشورشان مناسب است، ایجاد خواهند کرد [۱۷].

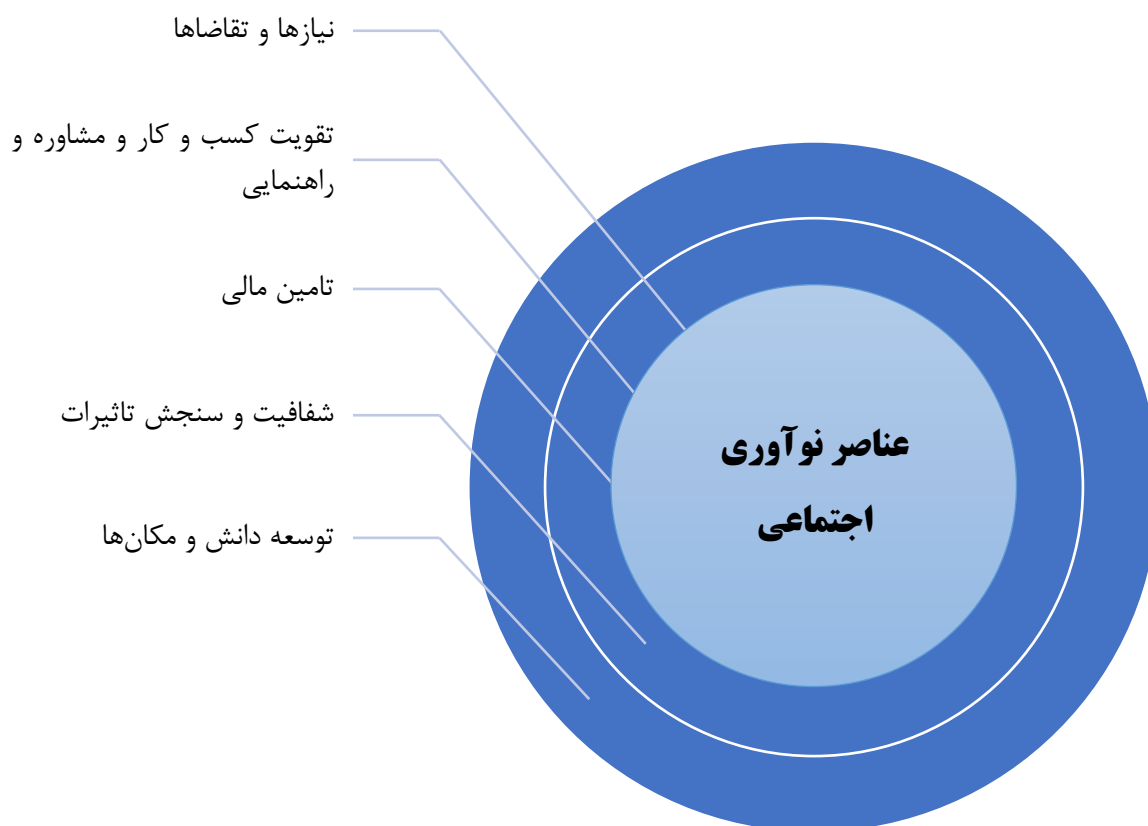
پس از بررسی‌های اولیه کنسرسیوم‌ها و ترسیم نقشه راه اولیه برخی از کشورها اقدام به تأسیس کردند. دانشگاه‌ها نیز به‌عنوان یکی از ارکان مهم تأسیس مراکز مذکور دست به کار شدند. به‌عنوان مثال دانشگاه بولونیا در ایتالیا اقدام به تأسیس مرکز توانش نوآوری اجتماعی کرد. این دانشگاه با مشارکت فعالانه دپارتمان‌های مدیریت، معماری، هنر، اقتصاد، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی به توسعه فعالیت‌های این مرکز در جهت رسیدن به اهداف تعیین‌شده کمک می‌کند [۱۸].

۳-۲-۳. استراتژی ملی حمایت از توسعه بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی سوئد

دولت سوئد در سال ۲۰۱۸ یک استراتژی ملی برای حمایت از بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی تدوین کرد. هدف از تدوین این استراتژی استفاده از شرکت‌ها و بنگاه‌های اجتماعی و البته عنصر نوآوری اجتماعی در جهت ارتقا یک جامعه پایدار بود [۱۹]. استراتژی مذکور سندی حاوی تصمیم‌های سیاستی خاص یا قوانین و قانونگذاری یا تخصیص منابع نیست بلکه شامل اهداف و مقاصد کلی دولت در حوزه مدنظر است. تدوین‌کننده این سند ۱۲ صفحه‌ای وزارتخانه کارآفرینی و نوآوری دولت سوئد است. تقویت و توسعه بنگاه‌های اجتماعی، تحریک مشارکت آنها در حل چالش‌های اجتماعی و کمک به آگاهی و استفاده بخش دولتی از کارآفرینی اجتماعی و کارآفرینان اجتماعی به‌عنوان بازیگران ارزشمند در توسعه یک جامعه پایدار بخشی از اهدافی است که سند مذکور دنبال می‌کند. در این استراتژی آمده است که این هدف با آرمان دولت برای اجرای دستورکار ۲۰۳۰ سازمان ملل متحد برای توسعه پایدار همسو است. در هیچ کجای این سند یا صفحه وب دولت ذکر نشده است که کدام اسناد، پیشنهادهای یا کارهای مقدماتی، پایه‌های این استراتژی را تشکیل می‌دهند. با این حال وینووا^۱ نام آژانس دولتی مسئول اجرای این استراتژی است. استراتژی حمایت از بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی حاوی پنج حوزه به قرار ذیل است:

1. Vinnova

شکل ۶. حوزه‌های استراتژی حمایت از بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی [۱۹]

نیاز و تقاضا اولین مورد از پنج حوزه این استراتژی را تشکیل می‌دهد. مفهومی که درک توانایی ذاتی بازار برای تنظیم قیمت کالاهای خاص در یک اقتصاد سرمایه‌داری را دربرمی‌گیرد. وقتی صحبت از شرکت‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی می‌شود، به‌نظر نمی‌رسد که این مکانیسم به‌درستی کار کند و بنابراین باید پرورش یابد. این استراتژی بیان می‌کند که برای عملکرد شرکت‌های اجتماعی، روابط تجاری و همکاری‌ها یا مشارکت با بخش دولتی باید شفاف‌سازی شود. چنانچه این روابط شفاف‌سازی شوند، به توسعه بنگاه‌های اجتماعی کمک می‌کند و ایده‌ها و همکاری‌های جدیدی را پرورش می‌دهد که راه‌حل‌های نوآورانه‌ای را برای چالش‌های اجتماعی پیشنهاد می‌دهند.

بخش مهمی از این استراتژی بیان می‌کند که به کارگیری نوآوری در حل مسائل اجتماعی ازسوی دولت یا حمایت دولت از برنامه‌های نوآورانه اجتماعی بخش غیردولتی در وهله نخست مستلزم این است که دانش نوآوری اجتماعی در بخش دولتی تقویت شود. به این ترتیب آموزش بخش دولتی در این حوزه به‌عنوان یک راه‌حل برد-برد بیان می‌شود، زیرا این امر همزمان شرکت‌های اجتماعی را تقویت کرده و به بخش دولتی در حل چالش‌های اجتماعی کمک می‌کند. بنابراین با آموزش بخش دولتی بخشی از مشکل عرضه و تقاضا در خدمات نوآورانه اجتماعی مرتفع می‌شود زیرا دولت به‌عنوان نیازمند راه‌حل‌های نوآورانه اجتماعی (تقاضا) درک بیشتر از نوآوری اجتماعی و متعاقب آن احساس نیاز بیشتری به خرید خدمات نوآورانه شرکت‌های اجتماعی پیدا می‌کند.

حوزه پیشنهادی بعدی تقویت تخصص کسب‌وکار و مشاوره/راهنمایی - مربوط به راه‌های مختلف برای برابرسازی شرایط بازی بین شرکت‌های اجتماعی و کسب‌وکارهایی با مدل سنتی‌تر است. طبق درک سنتی از نظریه سرمایه‌داری، کسب‌وکارها در یک بازار آزاد با شرایط برابر رقابت می‌کنند. با این حال، در این استراتژی بیان شده است که چنین محیطی برای شرکت‌های اجتماعی بهینه

نیست و بنابراین نیاز به مداخله دارد. این امر با چهار اقدام در چهار سطح محقق خواهد شد:

۱- تقویت تیزبینی تجاری در بنگاه‌های اجتماعی، با این پیشنهاد که آنها باید بیشتر مانند کسب‌وکارهای واقعی فکر و عمل کنند؛
۲- افزایش حمایت مراکز رشد از شرکت‌های اجتماعی، که احتمالاً مستلزم ارائه خدمات یارانه‌ای یا رایگان، مانند فضای اداری یا آموزش مدیریت است؛

۳- تقویت واسطه‌های بنگاه‌های اجتماعی، که به معنای تحریک وام‌دهندگان و سرمایه‌گذاران خطرپذیر برای تأمین سرمایه بیشتر است؛

۴- توسعه و گسترش دانش در مورد مدل‌های موفق کسب‌وکار و تأمین مالی در شرکت‌های اجتماعی و سازمان‌های ایده‌محور، که در مورد ترویج بهترین شیوه‌ها در این خصوص است.

این استراتژی به دلیل فقدان تیزبینی تجاری در بنگاه‌های اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. برای ایجاد تعادل در عرصه رقابت و بقای شرکت‌های نوآور اجتماعی در نظام سرمایه‌داری بازار آزاد، باید به بنگاه‌های اجتماعی آموزش داده شود که بیشتر مانند کسب‌وکارهای سنتی انتفاعی فکر و عمل کنند. آنها در مرحله راه‌اندازی به کمک نیاز دارند، به دسترسی ویژه به بودجه نیاز دارند و داستان‌های موفقیت‌شان باید منتشر شود. فرض اساسی مشکل مطرح شده در اینجا این است که بنگاه‌های اجتماعی دارای چنان نیروی محرکه و پتانسیلی برای تغییر اجتماعی هستند که دولت باید مایل به پرورش و محافظت از آنها در بازار باشد.

سومین حوزه پیشنهادی مربوط به تأمین مالی است. در این استراتژی آمده است که دسترسی به بودجه برای شرکت‌های اجتماعی یک چالش است و بنابراین هدف افزایش دانش و توانمندی بخش خصوصی و دولتی برای سرمایه‌گذاری در شرکت‌های اجتماعی است. این استراتژی دو نکته کلیدی را مطرح می‌کند. اول، مشکل این است که شرکت‌های اجتماعی نمی‌توانند به تنهایی در یک بازار آزاد زنده بمانند، آنها به بودجه خارجی نیاز دارند. دوم این که نه بخش خصوصی و نه بخش دولتی به اندازه کافی در نوآوری‌های اجتماعی سرمایه‌گذاری نمی‌کنند و به آموزش در این زمینه‌ها نیاز دارند.

حوزه چهارم، گزاره‌ای مربوط به شفاف‌سازی و اندازه‌گیری آثار است. همان‌طور که در استراتژی آمده است، اندازه‌گیری کارایی پیش‌شرط ایجاد مدل‌های کسب‌وکار بلندمدت و پایدار و جذب سرمایه و کسب‌وکار جدید است. شرط سرمایه‌گذاری یک مشتری یا سرمایه‌گذار در یک بنگاه اجتماعی این است که آن بنگاه بتواند نتایج اقدام‌های خود را نشان دهد. نتایج در کسب‌وکار سنتی با پیامد اقتصادی سنجیده می‌شوند، اما در بنگاه‌های اجتماعی با پیامدهای اجتماعی. این موضوع نیز سبب شده تا در خصوص بنگاه‌های اجتماعی نشان دادن نتایج، دشوارتر شود. به عبارتی مشکل در اینجا به عنوان عدم توانایی در نشان دادن نتایج مطرح می‌شود و اینکه نشان دادن نتایج براساس پیامدهای اجتماعی کار آسانی نیست. تقویت دانش در مورد اندازه‌گیری اثر شرکت‌های اجتماعی و تحریک ظهور بازار جدیدی از بازیگران که می‌توانند اثر و اندازه‌گیری نتایج را ارائه دهند، به عنوان راه‌حل پیشنهاد شده است. بار دیگر، نشان داده می‌شود که نوآوری‌های اجتماعی و شرکت‌های اجتماعی برای رشد در بازار آزاد به کمک نیاز دارند. بنابراین این استراتژی فراخوانی برای تعیین نحوه سنجش نوآوری‌های اجتماعی است.

پنجمین و آخرین حوزه پیشنهادی در این استراتژی، توسعه دانش و مکان‌هاست. در این استراتژی آمده است: توسعه بنگاه‌های اجتماعی تا حدودی به دلیل فقدان پراکندگی مؤثر دانش، بهترین شیوه‌ها و مکان‌های یادگیری، با مشکل مواجه است. فقدان پراکندگی مؤثر دانش به عنوان مانعی برای توسعه بنگاه‌های اجتماعی بیان می‌شود. این امر نیاز به مکان‌هایی را ایجاد می‌کند که در آنها بازیگران اصلی و بازیگران بالقوه در بنگاه‌های اجتماعی بتوانند با هم ملاقات و همکاری کنند. برای دستیابی به این هدف، دولت باید یک ساختار ملی برای پراکندگی دانش در مورد نوآوری اجتماعی و بنگاه‌های اجتماعی ایجاد کند و مکان‌هایی را برای بنگاه‌های اجتماعی، مشتریان و تأمین‌کنندگان مالی آنها ایجاد کند [۲].

۴-۲-۳. استراتژی ملی نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی آلمان

استراتژی ملی نوآوری اجتماعی کشور آلمان در سال ۲۰۲۳ و متأثر از توجهات روزافزون اتحادیه اروپا به مبحث نوآوری اجتماعی شکل گرفت. به موجب این استراتژی دولت فدرال قصد دارد با همه ذی‌نفعان نوآوری اجتماعی از جمله دانشگاه‌ها، بخش‌های تجاری، رفاهی و جامعه مدنی تعامل داشته باشد و در سایه این تعامل یک محیط خط‌مشی‌گذاری مناسب همراه با مشوق‌هایی برای تسهیل، تسریع و انتشار نوآوری و کارفرینی اجتماعی ایجاد کند. استراتژی مذکور بر هفت اصل بنیادین به قرار ذیل استوار شده است:

- ۱ دولت فدرال با ترویج شرکت‌های اجتماعی و نوآوری‌های اجتماعی، سهم مهمی در دستیابی به اهداف توسعه پایدار و شرایط زندگی متناسب با آن در سراسر آلمان ایفا می‌کند.
- ۲ دولت فدرال با تقویت نوآوری‌های اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی در تحریک و شکل‌دهی فرایندهای گذار^۱ مشارکت می‌کند.
- ۳ دولت فدرال با کاربست نوآوری اجتماعی راه‌حل‌های مؤثر و کارآمد برای حل مسائل اجتماعی را ترویج کرده و با اندازه‌گیری تأثیر آنها خط‌مشی‌های مناسبی برای تأمین مالی فعالیت‌های نوآورانه اتخاذ می‌کند.
- ۴ دولت فدرال تنوع تأثیرگذاران آینده را به مثابه یک فرصت تلقی کرده و این مورد را در ترویج نوآوری اجتماعی و شرکت‌های اجتماعی لحاظ می‌دارد.
- ۵ دولت فدرال در راستای توسعه نوآوری اجتماعی و شرکت‌های اجتماعی از فعالیت‌های تجاری و افراد مسئولیت‌پذیر حمایت می‌کند.
- ۶ دولت فدرال توسعه مشارکتی و مبتنی بر همکاری را تقویت کرده و اقتصاد اجتماعی و زیرساخت‌های مورد نیاز برای این امر را تقویت می‌کند.
- ۷ دولت فدرال درکی سیستماتیک از همه انواع نوآوری داشته و آنها را رقیب یکدیگر نمی‌داند.

پس از بیان هفت اصل مذکور که در حکم مقدمه برای ورود به بحث استراتژی‌ها بوده، به بیان یازده استراتژی مربوطه پرداخته شده است. شایان ذکر است ذیل هر یک از استراتژی‌های نامبرده در زیر، توصیفی کوتاه از وضع موجود، راه‌حل و اقدام‌های مقتضی ذکر شده است. یازده استراتژی این سند تحت عناوین زیر مطرح شده است:

- ۱ بهینه‌سازی محیط خط‌مشی‌گذاری و رفع موانع ساختاری؛
- ۲ تقویت فرهنگ نوکسب و کارها و جامعه‌محور و ساختارهای حمایتی؛
- ۳ ترویج شبکه‌سازی و همکاری؛
- ۴ استفاده از تدارکات عمومی به عنوان اهرم توسعه اجتماعی؛
- ۵ توسعه و گسترش ابزارهای تأمین مالی در صورت نیاز؛
- ۶ رشد و تأثیرگذاری از طریق پیشنهادها تأمین مالی بهینه؛
- ۷ گسترش تحقیقات در زمینه نوآوری‌های اجتماعی و شرکت‌های اجتماعی؛
- ۸ ارتقای توسعه مهارت‌ها برای نوآوری‌های اجتماعی و فعالیت‌های تجاری مسئولانه اجتماعی؛
- ۹ تمرکز بر سنجش تأثیرات فعالیت‌های نوآورانه اجتماعی؛
- ۱۰ افزایش به رسمیت شناخته شدن نوآوری اجتماعی در سطح جامعه؛
- ۱۱ همبستگی اروپایی و بین‌المللی از طریق نوآوری اجتماعی [۲۰].

۱. مقصود از گذار در اینجا گذار به توسعه پایدار است.

۵-۲-۳. صندوق اجتماعی اروپا

صندوق اجتماعی اروپا ابزار اقتصادی اصلی اتحادیه اروپا برای سرمایه‌گذاری در مسائل اجتماعی و حمایت از حقوق اجتماعی در اروپا به حساب می‌آید. این صندوق با بودجه‌ای معادل ۱۴۲,۷ میلیارد یورو برای دوره ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۷ سهم بسیار مهمی در سیاست‌های اشتغال، گسترش برنامه‌های آموزشی و مهارتی و به‌طور کلی خط‌مشی‌های اجتماعی دارد. همچنین گاه و به‌هنگام ضرورت انجام اصلاحات ساختاری را نیز در دستور کار خود می‌گنجاند.

صندوق اجتماعی اروپا به‌عنوان یک مکانیسم اقتصادی جهت پیشبرد بحث نوآوری اجتماعی یکی از سنگ‌بناهای اصلی برای بهبود اوضاع اجتماعی-اقتصادی کشورهای عضو اتحادیه به‌خصوص پس از دوران همه‌گیری کووید ۱۹ که آثار نامطلوب و خسارت‌های اقتصادی و اجتماعی گزافی به دنبال داشت، به حساب می‌آید. دلیل اهمیت مضاعف صندوق پس از همه‌گیری این است که کووید ۱۹ سبب شد که مشارکت اقتصادی کاهش یابد، سیستم‌های آموزشی و بهداشتی با چالش‌های عدیده‌ای مواجه شوند و به‌طور کلی نابرابری‌ها افزایش یابد. بدین منظور صندوق با حمایت از ابتکارات نوآورانه اجتماعی گام مؤثری در راستای بهبود اوضاع برداشت. ابتکاری که در دوره پس از ۲۰۲۰ به‌لحاظ مالی در صندوق اجتماعی اروپا به وقوع پیوست، ادغام چهار ابزار تأمین مالی بود که تا پیش از آن تاریخ از هم جدا بودند. این چهار مورد عبارت‌اند از: صندوق اجتماعی اروپا، صندوق کمک اروپا به مناطق محروم، ابتکار اشتغال جوانان و در نهایت برنامه اروپا برای اشتغال و نوآوری اجتماعی.

بودجه نوآوری اجتماعی در صندوق معادل ۷۶۲ میلیون یورو برای سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۷ برآورد شده است. در واقع هدف از تخصیص بودجه جداگانه به بحث نوآوری اجتماعی (جدا از کل بودجه صندوق) تبدیل اروپا به یک اروپای اجتماعی قوی، عادلانه، فراگیر و سرشار از فرصت‌هاست [۲۱].

صندوق اجتماعی اروپا دارای سه اولویت مهم در برنامه‌ریزی و حمایت مالی است که به ترتیب عبارت‌اند از:

۱- شمول اجتماعی

- شمول فعال؛
- ادغام اجتماعی-اقتصادی اتباع کشورهای ثالث؛
- ادغام اجتماعی-اقتصادی جوامع حاشیه‌نشین؛
- دسترسی برابر به خدمات با کیفیت و نوسازی سیستم‌های حمایت اجتماعی؛
- ادغام اجتماعی افراد در معرض خطر فقر و محرومیت اجتماعی؛
- رسیدگی به محرومیت مادی.

۲- آموزش و مهارت‌آموزی

- سیستم‌های آموزشی و تربیتی بهتر در تمام سطوح؛
- دسترسی برابر به آموزش و پرورش باکیفیت؛
- مهارت‌افزایی، بازآموزی مهارت و یادگیری مادام‌العمر برای همه.

۳- اشتغال

- دسترسی به اشتغال با کیفیت برای همه، از جمله جوانان؛
- مدرن‌سازی نهادها و خدمات بازار کار؛
- مشارکت متعادل جنسیتی در بازار کار؛
- سازگاری کارگران، بنگاه‌ها و کارآفرینان با تغییرات [۲۲].

ابتکارات نوآوری اجتماعی صندوق اجتماعی اروپا

سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در گزارشی به ۱۶ نمونه موفق نوآوری اجتماعی که تحت حمایت صندوق اجتماعی اروپا در طول دوره ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰ عملیاتی شده‌اند پرداخته است. گفتنی است که در بازه زمانی مذکور نوآوری اجتماعی اولویت اصلی صندوق اجتماعی اروپا نبود و همان‌طور که پیش از این اشاره شد عطف توجه به مبحث نوآوری اجتماعی در دوره دوم (بازه زمانی ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۷) و پس از ادغام چهار ابزار تأمین مالی صورت گرفت. با این وجود ۱۶ پروژه موفق مذکور به دلیل رویکردهای آینده‌نگر خود در پرداختن به طیف وسیعی از مسائل و حوزه‌های خط‌مشی‌گذاری، مانند اشتغال، شمول اجتماعی، مشارکت زنان در بازار کار، ارائه خدمات، مراقبت و ادغام مهاجران، از طریق نوآوری اجتماعی، برجسته هستند. این پروژه‌ها نشان می‌دهند که چگونه روش‌های جدید، همکاری‌های بین‌بخشی، مشارکت ذی‌نفعان گوناگون و استفاده نوآورانه از فناوری قادر است تأثیرات بلندمدت و پایدار اجتماعی خلق کند. در ادامه به معرفی اجمالی برخی از پروژه‌های یادشده پرداخته می‌شود:

- رسیدگی به نابرابری‌های ساختاری در بازار کار اتریش؛
- مهدکودک‌های کوچک آزمایشی در چک؛
- اقدام برای انطباق و ادغام در استونی؛
- تقویت اشتغال و شمول اجتماعی در فرانسه؛
- کاهش ترک تحصیل در دوره کارآموزی در مراقبت از سالمندان در آلمان؛
- سیاست‌های فعال بازار کار برای زنان در ایتالیا؛
- شمول قربانیان قاچاق انسان در ایتالیا؛
- ادغام گروه‌های آسیب‌پذیر در بازار کار در ایتالیا؛
- اشتغال پایدار در هلند؛
- مراقبت طولانی‌مدت در مناطق روستایی در لهستان؛
- ابتکار نوآوری اجتماعی در پرتغال؛
- برنامه عملیاتی منابع انسانی در جمهوری اسلوواکی؛
- برنامه عملیاتی برای شمول اجتماعی و اقتصاد اجتماعی در اسپانیا [۲۳].

در تمامی برنامه‌های مذکور همه و یا قسمتی از تأمین مالی به عهده صندوق اجتماعی بود. به‌عنوان مثال بین سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۹ فرانسه ۱۰۶ پروژه نوآوری اجتماعی را با حمایت مالی صندوق به اجرا درآورد [۲۴].

۳-۲-۶. صندوق نوآوری اجتماعی پرتغال

صندوق نوآوری اجتماعی پرتغال یک طرح دولتی است که با هدف ترویج نوآوری اجتماعی و تحریک بازار سرمایه‌گذاری اجتماعی در پرتغال تأسیس شده است. طرح مورد اشاره درواقع به‌عنوان بخشی از برنامه‌ریزی برای پرتغال ۲۰۲۰ مطرح شد. برنامه جامع پرتغال ۲۰۲۰ در سال ۲۰۱۴ تدوین شد و بازه زمانی ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰ را شامل می‌شود. براساس این برنامه و به موجب یک توافق‌نامه مشارکتی میان دولت پرتغال و کمیسیون اروپا مقرر شده بود که تا سال ۲۰۲۰ بودجه اخذ شده از صندوق اجتماعی اروپا که معادل ۲۵ میلیارد یورو بوده است در چهار حوزه رقابت‌پذیری و بین‌المللی شدن، مشارکت اجتماعی و اشتغال، سرمایه انسانی و پایداری و استفاده کارآمد از منابع صرف شود. بدین منظور دولت پرتغال یک برنامه عملیاتی تدوین کرد و در آن با تفکیک سه منطقه کمتر توسعه‌یافته، در حال گذار و توسعه‌یافته بودجه دریافت شده را صرف اهداف مشخص شده کرد [۲۵]. علاوه بر این پرتغال نخستین کشور عضو اتحادیه اروپاست که تا سال ۲۰۲۰ بودجه تخصیص داده شده توسط صندوق اجتماعی اروپا را برای استفاده از ابزارهای جدید تأمین مالی جهت تقویت نوآوری و سرمایه‌گذاری اجتماعی صرف کرده است. تأسیس صندوق نوآوری

اجتماعی پرتغال در همین راستا قابل توجه بود. این صندوق که در سال ۲۰۱۸ تأسیس شد به دنبال دستیابی به اهداف ذیل بود:

- ترویج نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی در پرتغال جهت ایجاد راه‌حل‌های جدید برای مشکلات اجتماعی که مکمل پاسخ‌های سنتی هستند و مشکلات مهم اجتماعی را حل می‌کنند.
- تحریک بازار سرمایه‌گذاری اجتماعی با ایجاد ابزارهای تأمین مالی که با نیازهای خاص بخش اقتصاد اجتماعی و پروژه‌های نوآورانه و کارآفرینی اجتماعی مناسب‌تر هستند.
- توانمندسازی بازیگران اکوسیستم نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی در پرتغال، بهبود سطح پاسخ‌گویی سازمان‌های بخش اجتماعی و کمک به پایداری اقتصادی و مالی آنها.

صندوق نوآوری اجتماعی پرتغال برای تأمین مالی و سرمایه‌گذاری در شرکت‌های اجتماعی با تأثیر اجتماعی از دو ابزار استفاده می‌کند:

۱- وام صندوق

این ابزار به بانک‌ها و مؤسسات مالی این امکان را می‌دهد که به شرکت‌های کوچک و متوسط وام ارائه دهند. این وام‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که شرایط بهتری نسبت به وام‌های معمولی در بازار داشته باشند. شرایط وام‌ها شامل چندین عامل مهم است که به نیازهای شرکت‌ها توجه می‌کند. اولین عامل، دوره‌های تنفس است. این مورد به معنای این است که شرکت‌ها می‌توانند برای مدت معینی از شروع وام، پرداخت اقساط را به تعویق بیندازند. این دوره به آنها فرصت می‌دهد تا به وضعیت مالی خود رسیدگی کنند و زمانی برای شروع بازپرداخت اقساط داشته باشند.

عامل بعدی، مدت‌زمان وام است. در اینجا، مدت‌زمان وام معمولاً طولانی‌تر از وام‌های معمولی است. این موضوع به شرکت‌ها این امکان را می‌دهد که به تدریج و به آرامی بدهی خود را پرداخت کنند و از فشار مالی کمتری برخوردار شوند. نرخ بهره نیز یکی دیگر از عوامل مهم است. نرخ بهره برای وام‌های صندوق معمولاً پایین‌تر از نرخ‌های معمول در بازار است. این موضوع به شرکت‌ها کمک می‌کند تا هزینه‌های مالی خود را کاهش دهند و بتوانند منابع مالی بیشتری برای توسعه و رشد کسب‌وکار خود اختصاص دهند.

همچنین، نیاز به وثیقه نیز در این وام‌ها به نفع شرکت‌ها تنظیم شده است. در بسیاری از موارد، وام‌های سنتی نیاز به ارائه وثیقه‌های سنگین دارند که ممکن است برای شرکت‌های کوچک و متوسط دشوار باشد. اما در صندوق نوآوری اجتماعی، شرایط وثیقه به گونه‌ای است که شرکت‌ها بتوانند با کمترین فشار مالی و بدون نیاز به وثیقه‌های سنگین از این وام‌ها بهره‌مند شوند. هدف کلی این است که وام‌های صندوق با شرایط بهتری به شرکت‌های کوچک ارائه شود. این موضوع به شرکت‌ها کمک می‌کند تا به نیازهای واقعی خود پاسخ دهند و بتوانند به رشد و توسعه خود ادامه دهند. به عبارت دیگر، این وام‌ها به شرکت‌ها این امکان را می‌دهند که با شرایط مالی مناسب‌تر، به اهداف اجتماعی و اقتصادی خود دست یابند و درعین حال به تأثیرات مثبت اجتماعی نیز کمک کنند.

۲- سهام صندوق

ابزار نامبرده به شرکت‌های کوچک و متوسط این امکان را می‌دهد که بتوانند در کنار سرمایه‌گذاران خصوصی به تأمین مالی و سرمایه‌گذاری بپردازند. در نتیجه شرکت‌های کوچک و متوسط می‌توانند از منابع مالی بیشتری بهره‌مند شوند و با جذب سرمایه از سرمایه‌گذاران خصوصی، توانایی خود را برای توسعه و گسترش کسب‌وکار خود افزایش دهند. در واقع، این ابزار به شرکت‌ها کمک می‌کند تا به جای تکیه صرف بر منابع مالی خود یا وام‌های بانکی، از طریق جذب سرمایه‌گذاری از طرف سرمایه‌گذاران خصوصی، به رشد و پیشرفت خود ادامه دهند. این نوع سرمایه‌گذاری می‌تواند شامل تأمین مالی برای

پروژه‌های جدید، توسعه محصولات و خدمات یا حتی گسترش به بازارهای جدید باشد.

علاوه بر این، یکی از ویژگی‌های جذاب این ابزار این است که سرمایه‌گذاران خصوصی می‌توانند در شش سال اول از زمان سرمایه‌گذاری خود، گزینه‌ای برای خرید سهام شرکت داشته باشند. این گزینه به سرمایه‌گذاران اجازه می‌دهد تا در صورت موفقیت شرکت و افزایش ارزش آن، به راحتی بتوانند سهمی از شرکت را خریداری کنند. این ویژگی به سرمایه‌گذاران انگیزه می‌دهد تا در پیشرفت و موفقیت شرکت‌های کوچک و متوسط مشارکت داشته باشند، زیرا اگر شرکت به خوبی عمل کند، آنها می‌توانند از افزایش ارزش سهم خود بهره‌مند شوند.

ساختار توصیف شده به شرکت‌های کوچک و متوسط اجتماعی کمک می‌کند تا از حمایت و دانش سرمایه‌گذاران خصوصی بهره‌مند شوند و در عین حال، با ارائه گزینه خرید سهام، سرمایه‌گذاران را تشویق می‌کند تا در پروژه‌های خود سرمایه‌گذاری کنند. به طور کلی، این ابزار به ایجاد یک اکوسیستم حمایتی برای رشد و توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط کمک می‌کند و به آنها این امکان را می‌دهد که در بازار رقابتی به موفقیت بیشتری دست یابند [۲۶].

۷-۲-۳. بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال اسپانیا

در سال ۲۰۱۹ گروهی از محققان در بارسلونا مکلف به ایجاد یک بانک ایده با موضوع نوآوری اجتماعی دیجیتال شدند. در توجیه اجرای این طرح ابتکاری، ناتوانی رویکردهای سنتی در رفع مشکلات شهرها عنوان شده است. امروزه شهرها با چالش‌های عظیم و روبه‌رشدی روبه‌رو هستند. از آلودگی هوا گرفته تا کمبود مسکن و نابرابری‌های اجتماعی. از این رو رویکردهای سنتی اگرچه سهم بزرگی از بودجه عمومی را به خود اختصاص می‌دهند و در مواردی نیز حریم خصوصی شهروندان را نقض می‌کنند و به نارضایتی گسترده منجر می‌شوند، کمترین میزان موفقیت در رفع معضلات شهری را به خود اختصاص داده‌اند و به بیانی دیگر این رویکردها در رسیدن به اهداف خود متحمل شکست شده‌اند. به این ترتیب دولت محلی بارسلونا به این نتیجه دست یافت که با فراهم آوردن یک بانک گسترده ایده ممکن است بتواند در کنار مشارکت گسترده شهروندان به حل پاره‌ای از مهم‌ترین معضلات اجتماعی شهری در قالب فعالیت‌های نوآورانه بپردازد. به این ترتیب بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال ایجاد شد.

نوآوری اجتماعی دیجیتال یک جایگزین مناسب برای رویکردهای سنتی حل مسئله در شهر ارائه می‌دهد که بر استفاده از فناوری‌های باز و مشارکتی برای قرار دادن مردم در قلب شهرهای مدرن و ارائه راه‌های جدید برای مقابله با چالش‌های بزرگ متمرکز است. ابتکارات نوآوری اجتماعی دیجیتال از میان مردم عادی در حال ظهور است و ظرفیت بزرگی برای حل مسئله دارند. حمایت دولت‌های محلی اسپانیا از ابتکارات نوآوری اجتماعی دیجیتال در قالب اشکال گوناگون در جریان است. تصویب و تأثیرگذاری بر سیاست‌ها، تأمین مالی مستقیم از طریق کمک‌های مالی و یا جوایز، تهیه محصولات و خدمات نوآوری اجتماعی دیجیتال برای برآوردن نیازهای دولت پاره‌ای از اشکال متنوع حمایت دولتی را نمایان می‌سازد.

بانک ایده مذکور قصد دارد تا برخی از بهترین و موفق‌ترین نمونه‌های نوآوری‌های اجتماعی دیجیتال را برای گردهم‌آوردن نوآوران در اسپانیا به اشتراک بگذارد.

محتوای این بانک ایده در سه سطح دسته‌بندی شده است:

نخست شش حوزه موضوعی و یا شش دسته ایده از یکدیگر متمایز شده‌اند. این شش حوزه که براساس شاخص نوآوری اجتماعی دیجیتال اروپا^۱ تفکیک شده‌اند عبارت‌اند از: بودجه، همکاری بین بخشی، تنوع و شمول، مهارت‌ها، زیرساخت و جامعه مدنی. در سطح دوم برای هر حوزه موضوعی بین چهار تا شش ایده سیاستی مطرح شده است. در واقع ایده‌های سیاستی توصیفات انتزاعی از سیاست‌ها، برنامه‌ها، اقدام‌ها یا مفاهیمی هستند که می‌توانند برای پشتیبانی از نوآوری اجتماعی دیجیتال در هر شهر خاص به کار گرفته شوند.

۱. شاخص نوآوری اجتماعی دیجیتال اروپا (EDSI) اولین شاخصی است که میزان حمایت شهرهای اروپایی از نوآوری اجتماعی دیجیتال و فناوری در راستای رشد و شکوفایی را تعیین می‌کند و بر این اساس شهرهای اروپایی را رتبه‌بندی می‌کند.

در آخرین سطح از سطوح سه‌گانه بانک ایده برای هر ایده سیاستی دو تا پنج مطالعه موردی کوتاه عنوان شده است. این مطالعات نمونه‌های عینی از ایده‌هایی هستند که در مکانی خاص به‌عنوان یک طرح آزمایشی و یا یک سرویس خدمات‌دهی مشغول به فعالیت هستند. برخی از این مطالعات موردی در سطح منطقه‌ای، برخی دیگر در سطح ملی و در نهایت تعداد کثیری از مطالعات مذکور در سطح فراملی اجرا شده‌اند. با این وجود به عقیده طراحان این بانک ایده در صورت در نظر گرفتن مختصات هر منطقه می‌توان از این پروژه‌های نوآورانه در سطح محلی الگوبرداری کرد [۲۷].

از آنجایی که پرداختن به جزئیات همه حوزه‌های ذکر شده و مطالعات موردی میسر نیست در ادامه و در قالب یک جدول به ذکر نام سطوح سه‌گانه پرداخته خواهد شد. شایان ذکر است از آنجایی که تعداد مطالعات موردی بسیار زیاد است در هر مورد تنها به آوردن نام یک یا دو مطالعه موردی بسنده می‌شود.

جدول ۶. بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال [۲۷]

حوزه‌های موضوعی	ایده سیاستی	مطالعات موردی	شهر/کشور
بودجه	تأمین مالی جمعی	طرح جمع‌آوری کمک‌های مالی مبتنی بر بلاکچین	ایالات متحده آمریکا
	بودجه تصادفی برای تحقیق و نوآوری	فراخوانی برای جست‌وجوی ایده‌های جسورانه	آلمان
	بودجه عمومی برای پروژه‌های نوآوری اجتماعی دیجیتال جامعه	مسابقات نوآوری اجتماعی بانک سرمایه‌گذاری اروپا	اتحادیه اروپا
	سرمایه‌گذاری اجتماعی و تأثیرگذار	صندوق فرصت‌های زندگی دولت بریتانیا	بریتانیا
	فراهم‌سازی عمومی نوآوری اجتماعی دیجیتال	الزامی بودن تهیه نرم‌افزار متن باز به موجب قانون مدیریت دیجیتال ایتالیا	ایتالیا
همکاری	فرصت‌های شبکه‌سازی و ایجاد جامعه	طرح هم‌پیمانان مهاجر، تبدیل استعدادهای بین‌المللی به نیروی محلی ^۱	هلند
	ائتلاف‌های شهری	میثاق نامه بین‌المللی داده‌های باز: داده‌های قابل دسترسی، مقایسه‌پذیر و به‌روز برای همگان	جهانی
	بازارهای اقتصاد مشارکتی محلی	نرم‌افزار بانک زمان آنلاین	ایالات متحده آمریکا
	نوآوران مقیم «حضور نوآوران در سازمان‌های دولتی»	ارتباط دولت با استارت‌آپ‌ها برای حل چالش‌های مدنی	ایالات متحده آمریکا

1. Expat Spouses Initiative, Turning International Talent Into Local Strength

شهر/کشور	مطالعات موردی	ایده سیاستی	حوزه‌های موضوعی
اتحادیه اروپا	پلتفرم متن‌باز برای کاوش در شبکه روبه‌رشد نوآوران اجتماعی دیجیتال اروپا	نقشه‌برداری مشارکتی اکوسیستم	تنوع و شمول
لیسبون/پرتغال	برنامه BIP/ZIP لیسبون: جلب توانمندی‌های شهروندان در جستجوی راه‌حل‌های شهری	خط‌مشی‌گذاری مشارکتی	
ایالات متحده آمریکا	برنامه یا شبیه‌ساز آنلاین بودجه شهروندی ^۱	پلتفرم‌های مشارکت شهروندی آنلاین	
اسلوونی	برنامه قابلیت همکاری داده‌های پزشکی با بلاکچین برای تضمین آینده	خدمات هویتی فراگیر برای ساکنین	
بارسلونا/اسپانیا	پلتفرم منابع انسانی بدون سوگیری در استخدام	حفظ عدالت الگوریتمی	
اتحادیه اروپا	AsktheEU.org، پلتفرم آنلاین برای شهروندان جهت ارسال درخواست‌های دسترسی به مدارک به‌طور مستقیم به نهادهای اتحادیه اروپا	پلتفرم آنلاین برای درخواست آزادی اطلاعات	جامعه مدنی
بلژیک	دروغ‌سنج، دوره آموزشی کوتاه برای دانش‌آموزان در زمینه «تشخیص دروغ»	رد اطلاعات نادرست و اخبار جعلی	
ایالات متحده آمریکا	مرکز اطلاعات ثبت‌نام الکترونیکی، با استفاده از هوش مصنوعی برای افزایش مشارکت در رأی‌گیری	نظارت بر انتخابات و سیستم رأی‌گیری دیجیتال	
اتحادیه اروپا	جست‌وجو و تجزیه و تحلیل داده‌های مناقصه‌های عمومی از ۳۳ حوزه قضایی اروپایی	افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی دولت	
جهانی	برنامه آزمایشگاه تولید دیجیتال با رویکرد همبستگی بنیاد اورنج، برنامه آموزشی دیجیتال بین‌المللی	شبکه عمومی آزمایشگاه‌های تولیدات دیجیتال	زیرساخت
جهانی	کیت شهروند هوشمند: جمع‌آوری اطلاعات محیطی توسط شهروندان عادی	شبکه‌های دیجیتال باز با محوریت جامعه	
بارسلونا/اسپانیا	دفتر داده‌های شهری بارسلونا	تحلیل داده‌های شهری	
بارسلونا/اسپانیا	استانداردهای اخلاقی دیجیتال شورای شهر بارسلونا، یک ابزار سیاست‌گذاری باز برای شهرها به‌منظور توسعه سیاست‌های دیجیتال اخلاقی	نرم‌افزار متن‌باز برای خدمات دیجیتال شورای شهر	
اتحادیه اروپا	پروژه دیکود ^۲ : مالکیت داده‌های شخصی برای مردم ^۳	مکانیسم‌های اکوسیستم‌های داده‌های باز اخلاقی	
اتحادیه اروپا	اصل «فقط یک بار»: درخواست دولت‌ها از داده‌های شهروندان و شرکت‌ها فقط یک بار	پورتال‌های داده باز محلی	

۱. برنامه Citizen Budget یا شبیه‌ساز آنلاین بودجه شهروندی، ابزاری قوی و نوآورانه است که به ادارات عمومی کمک می‌کند تا روابط بهتری با جامعه برقرار کنند، ساکنان را آموزش دهند و نظرات آنها را در مشاوره‌های بودجه‌ریزی جمع‌آوری کنند. این ابزار نسبت به نظرسنجی‌های معمولی یا نرم‌افزارهای تجسم بودجه، یک پلتفرم تعاملی و غیرانتفاعی است که تأثیرات مالی انتخاب‌های شرکت‌کنندگان را به‌صورت آنی نشان می‌دهد و آنها را در مورد تبادلات و محدودیت‌های موجود در شهرداری خود آگاه می‌سازد.

2. DECODE

۳. این پروژه به‌طور خاص برای مقابله با نگرانی‌های مردم درباره از دست دادن کنترل بر اطلاعات شخصی‌شان طراحی شده است. با توجه به این که شرکت‌های اینترنتی غالباً از داده‌های

حوزه‌های موضوعی	ایده سیاستی	مطالعات موردی	شهر/کشور
مهارت‌ها	دوره‌های داده باز برای شهروندان	چالش داده باز بارسلونا، ترویج داده باز در مدارس محلی	بارسلونا/اسپانیا
	آزمایشگاه نوآوری دولتی	آی‌لب ^۱ بارسلونا، تسریع نوآوری شهری پایدار و اجتماعی	بارسلونا/اسپانیا
	شتاب‌دهنده پروژه‌های اجتماعی دیجیتال	آزمایشگاه نوآوری اجتماعی دیجیتال دانشگاه مانهایم، توسعه مدل‌های تجاری برای نوآوری اجتماعی دیجیتال	مانهایم/آلمان
	آموزش دیجیتال برای کودکان و نوجوانان	Codeclub، شبکه جهانی باشگاه‌های کدنویسی رایگان برای افراد ۹ تا ۱۳ سال	جهانی
	آموزش دیجیتال مستمر برای شهروندان و جویندگان کار	پروژه شمول دیجیتال لوکزامبورگ، افزایش اشتغال جویندگان کار و پناهندگان از طریق آموزش رایگان فناوری اطلاعات و ارتباطات	لوکزامبورگ

۸-۲-۳. بوت کمپ نوآوری اجتماعی یونیسف

دفتر نوآوری یونیسف به‌عنوان یکی از ارکان این سازمان بین‌المللی اقدام به طراحی یک بوت کمپ با عنوان UPSHIFT کرده است. دفتر مذکور که نوآوری را محرکی برای تغییرات دگرگون‌کننده دوران کودکی قلمداد می‌کند با این بوت کمپ تخصصی قصد دارد از طریق عنصر نوآوری اجتماعی و همچنین کارآفرینی اجتماعی به ایجاد و تقویت مهارت‌ها و فرصت‌ها در نوجوانانی بپردازد که به دلایلی همچون فقر، جنسیت، معلولیت، قومیت و... در حاشیه قرار گرفته‌اند. در واقع یونیسف با طراحی این بوت کمپ به دنبال استفاده از ظرفیت کودکان و نوجوانان برای رفع مشکلات و چالش‌های مرتبط با این گروه‌هاست. به این ترتیب بوت کمپ UPSHIFT از طریق ارائه یک راهنمای جامع تسهیلگری در حوزه نوآوری اجتماعی، نوجوانان را با مهارت‌ها و منابعی که جهت شناسایی مشکلات در جوامع خود و طراحی راه‌حل‌ها نیاز دارند، توانمند می‌سازد. راهنمای طراحی شده یونیسف در واقع برای استفاده تسهیلگران و نه برای یادگیری خودگران توصیه شده است. همچنین یونیسف در اسناد راهنمای خود به این نکته اشاره دارد که تسهیلگران از هر کشوری بهتر است مطابق با اقتضائات فرهنگی-اجتماعی جامعه و کشور خود به بومی‌سازی راهنمای مذکور بپردازند.

برنامه درسی پیشنهادشده در اردوی آموزشی نوآوری اجتماعی شامل مفاد ذیل است:

۱ مقدمه: شامل مباحث مقدماتی و کلیاتی پیرامون مقوله نوآوری اجتماعی، نکاتی پیرامون شیوه تسهیلگری نوآوری اجتماعی، اقتضائات بومی‌سازی برنامه درسی و...

۲ فاز اول: شامل ۹ ماژول مختلف برای راهنمایی نوجوانان از طریق یک رویکرد انسان‌محور جهت شناسایی چالش‌ها در جامعه محلی خود، تحقیق پیرامون تأثیر آن چالش‌ها بر ذی‌نفعان، توسعه و نمونه‌سازی راه‌حل‌های بالقوه و ارائه نهایی.

۳ فاز دوم: شامل ۱۰ ماژول تخصصی طراحی شده براساس بوم مدل کسب‌وکار جهت تبدیل یک ایده اولیه به یک ایده قابل سرمایه‌گذاری [۲۸].

دفترچه‌های راهنمای مرتبط با هر فاز در سایت یونیسف قابل دسترسی است. تاکنون برخی از کشورها از جمله ایران به اجرا و

شخصی برای افزایش سود خود استفاده می‌کنند، DECODE به دنبال ایجاد راه‌حلی برای بازگشت کنترل به دست افراد است.

1. iLab

پیاده‌سازی ایده بوت‌کمپ آموزشی نوآوری اجتماعی مطابق با راهنماهای تسهیلگری یونیسف اقدام کردند. در سال ۲۰۲۲ و با همکاری یونیسف و بنیاد مصطفی (ص) یک اردوی آموزشی در مجموعه باغ کتاب تهران و با حضور ۳۸ دختر و پسر نوجوان از ۱۵ استان کشور برگزار شد. این برنامه به‌گونه‌ای طراحی شده بود که از ظرفیت خلاقانه کودکان و نوجوانان جهت خلق مشترک راه‌حل‌هایی برای چالش‌هایشان استفاده کند. اردوی نوآوری اجتماعی دو روز به طول انجامید و طی آن شرکت‌کنندگان به دو گروه کودکان زیر ۱۰ سال و ۱۰ تا ۱۸ سال تفکیک شدند. برنامه اجرا شده در این اردو، کودکان در گروه‌های سنی مختلف را تحت هدایت مربیان، قادر ساخت تا چالش‌های اجتماعی را شناسایی کرده و همچنین در مورد توسعه راه‌حل‌های کاربردی در گروه‌های همتای خود بحث و تبادل نظر کنند. علاوه بر این، تمرکز اردو بر تسهیل انتقال مهارت‌ها از جمله خلاقیت، تفکر انتقادی و حل مسئله برای توانمندسازی کودکان در زمینه تفکر خلاقانه، بحث در مورد دیدگاه‌های جایگزین و هم‌آفرینی راهکارهای نوآورانه با همسالان برای چالش‌هایی بود که در مدرسه یا جوامع‌شان با آن مواجه هستند. در نهایت، زیرگروه‌ها راهکارهای نهایی خود را با حمایت مربیان خود توسعه داده و در رویداد پایانی ارائه کردند. راه‌حل‌ها شامل یک برنامه خواندن و بازی برای پرورش کتاب‌خوانی در مدرسه، یک بستر آنلاین برای کشف استعداد در مدرسه، طراحی جعبه مواد غذایی صرفه‌جویانه برای به اشتراک گذاشتن مواد غذایی با کودکان و خانواده‌های نیازمند و سازوکار بازخورد در قالب یک بازی برای بهبود عملکرد معلمان بود [۲۹].

۴. جمع‌بندی و پیشنهادها

نوآوری اجتماعی به‌عنوان ابزاری کارا در دست حکمرانان جهت حل معضلات اجتماعی شناخته شده است. متأسفانه بروکراتیزه شدن ارائه راه‌حل‌های مسائل گوناگون تاکنون نتوانسته است به‌طور مؤثری به تخفیف و کاهش مسائل اجتماعی کمک کند. به این دلیل برخی‌ها بر این باورند که نظام حکمرانی بدون مشارکت همه‌جانبه مردم در طراحی و اجرای خط‌مشی‌ها قادر نخواهد بود که معضلات و چالش‌های روزافزون اجتماعی را برطرف سازد.

نوآوری اجتماعی به راهکارهایی اطلاق می‌شود که در رفع مسائل اجتماعی مؤثرتر از شیوه‌های موجود هستند؛ از این‌رو، نظام حکمرانی با تکیه بر چنین راه‌حل‌هایی - که ابتکار آنها خود مردم هستند و به نوعی رویکرد از پایین به بالای توسعه را تقویت می‌کند - می‌تواند علاوه بر حل کم‌هزینه‌تر چالش‌ها، اعتماد عمومی را نسبت به کارآمد بودن نظام حکمرانی افزایش دهد.

با این حال و به‌رغم تمامی مزایای بهره‌گیری از نوآوری اجتماعی باید دانست که نوآوری اجتماعی در خلأ و به‌صورت کاملاً خودجوش به وجود نمی‌آید بلکه استلزامات و اقتضائات خاصی دارد. بهره‌گیری نظام حکمرانی از عنصر نوآوری اجتماعی نیز مستلزم به کارگیری ابزارهای ویژه‌ای است. در این مطالعه با اتکا به نتایج سایر پژوهش‌ها به چهار ابزار مهم و کاربردی که نظام حکمرانی به‌واسطه آنها می‌تواند نوآوری اجتماعی را به نحو مؤثری در خط‌مشی‌ها و اقدام‌ها به کار بندد اشاره شد. این چهار ابزار عبارت‌اند از: ابزارهای سازمانی، ابزارهای اطلاعاتی (نرم و هوشمند)، ابزارهای اقتصادی و در نهایت ابزارهای قانونی.

ذیل هر یک از این چهار ابزار ده‌ها مصداق نام‌برده شده است که طبیعتاً پرداختن جداگانه به هر یک از مصادیق در نوشتار حاضر میسر نبود. با این وجود ذیل هر یک از ابزارهای چهارگانه به دو مورد از تجربیات جهانی پیرامون نوآوری اجتماعی پرداخته شده است. در جدول زیر خلاصه‌ای از تجارب جهانی آمده است:

جدول ۷. تجارب جهانی نوآوری اجتماعی در یک نگاه

ابزار نوآوری اجتماعی	نام ابتکار نوآورانه	کشور/ منطقه	کارکردها
سازمانی	دفتر نوآوری اجتماعی و مشارکت مدنی کاخ سفید	آمریکا	- ظرفیت‌سازی جهت کاربست نوآوری اجتماعی در حل مسائل اجتماعی - تقویت زیرساخت‌های نوآوری اجتماعی - تسهیل فعالیت‌های نوآورانه - تسهیل همکاری‌های بین‌بخشی
	مرکز ملی توانش نوآوری اجتماعی	اتحادیه اروپا	
قانونی	استراتژی ملی حمایت از توسعه بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی	سوئد	- تنظیم‌گری نوآوری اجتماعی - تعیین وظایف و اختیارات دولت در خصوص فعالیت‌های نوآورانه اجتماعی
	استراتژی ملی نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی	آلمان	
اقتصادی	صندوق اجتماعی اروپا	اتحادیه اروپا	حمایت مالی از ایده‌های نوآورانه اجتماعی
	صندوق نوآوری اجتماعی	پرتغال	
اطلاعاتی (نرم و هوشمند)	بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال	اسپانیا	- کمک به گسترش شناخت پیرامون مفهوم نوآوری اجتماعی و فعالیت‌های نوآورانه - جلب مشارکت مردمی در حل مسائل اجتماعی از طریق ابتکارات نوآورانه - فرهنگ‌سازی
	بوت کمپ نوآوری اجتماعی یونیسف	جهانی	

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

در این مطالعه دفتر نوآوری اجتماعی و مشارکت مدنی کاخ سفید و مراکز ملی توانش نوآوری اجتماعی ذیل ابزارسازمانی مورد بحث و بررسی قرار گرفتند. این دو مورد به‌عنوان دو سازمانی که در تلاش‌اند به ظرفیت‌سازی جهت کاربست نوآوری اجتماعی در حل مسائل اجتماعی بپردازند شناخته می‌شوند. همچنین دو سازمان یاد شده در زمان تأسیس قرار بود تا به تقویت زیرساخت‌های نوآوری اجتماعی پرداخته و به عبارتی نقش تسهیل‌کننده فعالیت‌های نوآورانه را ایفا کنند. همکاری‌های بین‌بخشی نیز اساس شکل‌گیری این سازمان‌ها بوده است.

در بخش ابزارهای قانونی به استراتژی ملی حمایت از توسعه بنگاه‌های اجتماعی و نوآوری اجتماعی دولت سوئد و استراتژی ملی نوآوری اجتماعی و کارآفرینی اجتماعی دولت آلمان اشاره شده است. سوئد در سال ۲۰۱۸ و آلمان در سال ۲۰۲۳ اقدام به تدوین استراتژی‌های مذکور نمودند. هر دو استراتژی تحت تأثیر سند توسعه پایدار نوشته شده است و عنصر «پایداری» جهت‌گیری اصلی این دو استراتژی ملی را تشکیل می‌دهد. در هر دو استراتژی به اهم وظایف دولت در قبال توسعه نوآوری اجتماعی اشارات مفصلی صورت گرفته است. به عبارت بهتر چارچوب تنظیم‌گری نوآوری اجتماعی در این دو سند مشخص شده است.

درخصوص ابزار سوم یعنی ابزار اقتصادی دو تجربه صندوق اجتماعی اروپا و صندوق نوآوری اجتماعی پرتغال مورد بررسی قرار گرفت. هر دو صندوق به‌لحاظ مالی فضای مناسبی را برای پیشبرد ایده‌های نوآورانه در اختیار نوآوران اجتماعی قرار می‌دهند. حوزه فعالیت صندوق اجتماعی اروپا وسیع‌تر است و کلیه کشورهای اتحادیه اروپا را شامل می‌شود اما صندوق نوآوری اجتماعی پرتغال در سطح ملی فعالیت می‌کند.

در نهایت ذیل ابزار اطلاعاتی (نرم و هوشمند) دو تجربه بانک ایده نوآوری اجتماعی دیجیتال اسپانیا و بوت کمپ نوآوری اجتماعی یونیسف معرفی شدند. در بانک ایده به معرفی تجارب جهانی نوآوری اجتماعی دیجیتال پرداخته شده و دولت اسپانیا آن را برای الگوبرداری نوآوران کشور خود در اختیار همگان قرار داده است و در بوت کمپ نوآوری اجتماعی نیز برنامه‌هایی برای کودکان و نوجوانان برای آشنایی هر چه بیشتر با مفهوم نوآوری اجتماعی و ارائه راه‌حل‌های نوآورانه از سوی ایشان طراحی شده است.

در ایران به ازای برخی از ابزارهای یاد شده می‌توان به مواردی اشاره کرد. به‌عنوان مثال ذیل ابزار اطلاعاتی به جایزه ملی نوآوری اجتماعی، جایزه نوآوری اجتماعی جانا و یا بوت کمپ نوآوری اجتماعی باغ کتاب برای کودکان و نوجوانان اشاره کرد. ذیل ابزارسازمانی از انجمن نوآوران اجتماعی، مراکز نوآوری اجتماعی، خانه‌های خلاق و... نام برد. درخصوص ابزارهای اقتصادی اگرچه شتاب‌دهنده‌ها از ایده‌های نوآورانه حمایت می‌کنند اما اغلب آنها تنها از کسب‌وکارهای تجاری که قادرند سوددهی فعالیت نوآورانه خود را تضمین کنند حمایت می‌کنند و شتاب‌دهنده‌های معدودی حامی کسب‌وکارهای اجتماعی هستند. صندوق پژوهش و فناوری نوآوری اجتماعی یکی از ساختارهای نوپای اقتصادی است که به پشتیبانی مالی از پروژه‌های نوآورانه اجتماعی می‌پردازد. باین‌حال گزارشی از اقدام‌های این صندوق در دست نیست. به ابزار قانونی نوآوری اجتماعی نیز در ایران کمتر توجه شده است. تاکنون سند جداگانه‌ای پیرامون مبحث نوآوری اجتماعی تنظیم نشده باین‌حال به‌صورت پراکنده در برخی از قوانین می‌توان ردی از نوآوری اجتماعی یافت.

با توجه به مطالب تدوین‌شده به‌نظر می‌رسد برخی از پیشنهاد‌های سیاستی که می‌تواند به بهبود و توسعه نوآوری اجتماعی در ایران کمک کند، عبارت‌اند از:

■ **راه‌اندازی صندوق حمایتی نوآوری اجتماعی ایران با رویکرد حل مسائل و چالش‌های اجتماعی:** همان‌طور که در خطوط پیشین عنوان شد به‌نظر می‌رسد برخی از تمهیدات مالی جهت پشتیبانی از فعالیت‌های نوآورانه اجتماعی اندیشیده شده است باین‌حال، این تمهیدات اغلب از نوع غیردولتی شناخته می‌شوند و در نوع خود بسیار ضروری و کارآمد است. باین‌حال همان‌طور که در بیان تجربیات جهانی و به‌خصوص تجربه کشور پرتغال و اتحادیه اروپا عنوان شد برخی از دولت‌ها به‌دلیل اهمیت روزافزون نوآوری اجتماعی راساً اقدام به تأسیس صندوق‌های حمایت مالی از اقدام‌های نوآورانه اجتماعی کرده‌اند. دولت در ایران نیز می‌تواند سازوکار اقتصادی مشابه تجربیات جهانی مطرح شده، جهت حل مسائل و چالش‌های اجتماعی ایجاد کند.

■ **بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی جهت اجتماعی‌سازی قانونگذاری:** بدیهی است هر نوع مشارکت مردمی در فرایند تصمیم‌گیری و اتخاذ خط‌مشی‌ها به منزله نوآوری اجتماعی نیست. برای این‌که فعالیتی و یا سیاستی نوآورانه تلقی شود شاخصه‌های دیگری نیز مدنظر است. باین‌وجود مرکز نوآوری و خانه‌های خلاق قوه مقننه و همچنین روابط عمومی مجلس شورای اسلامی به‌دلیل ارتباطات گسترده با شهروندان قادرند سازوکارهایی را طراحی و تدوین کنند که در آن قالب ضمن اجتماعی‌سازی فرایند قانونگذاری شهروندان بتوانند راهکارهای نوآورانه اجتماعی خود را در حوزه‌های گوناگون به سمع و نظر تأثیرگذاران در مجلس شورای اسلامی برسانند. در این راستا ایجاد پلتفرم‌ها و مکانیزم‌های مشارکت عمومی که به شهروندان این امکان را بدهد تا در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای خط‌مشی‌ها به‌طور فعال دخالت کنند، توصیه می‌شود. ابزارهای سازمانی بررسی شده در این مطالعه به‌نوعی وظیفه تسهیلگری ارتباطات بین مردم و حاکمیت را نیز در دستور کار خود داشتند. به‌عنوان مثال طبق بررسی‌های انجام شده یکی از کار ویژه‌های اساسی دفتر نوآوری اجتماعی کاخ سفید ارتباط گرفتن با گروه‌های مردمی جهت اجتماعی‌سازی هر چه بیشتر دستورالعمل‌ها و قوانین بود.

■ **طراحی و عملیاتی‌سازی آزمایشگاه‌های نوآوری اجتماعی در استان‌ها در حوزه حکمرانی و قانونگذاری:** آزمایشگاه نوآوری اجتماعی ساختاری رایج در بسیاری از کشورهای اروپایی و توسعه‌یافته است. اصطلاح آزمایشگاه نوآوری اجتماعی برای توصیف انواع اشکال و روش‌های سازمانی مختلف استفاده می‌شود. این اشکال شامل سازمان‌هایی مانند مراکز نوآوری اجتماعی، آزمایشگاه‌های طراحی، آزمایشگاه‌های تغییر، آزمایشگاه‌های نوآوری عمومی، آزمایشگاه‌های تأثیر، آزمایشگاه‌های یادگیری تأثیر، آزمایشگاه‌های یادگیری تأثیر جمعی و موارد دیگر می‌شود. علاوه بر این، سازمان‌های متعددی وجود دارند که رسماً به‌عنوان آزمایشگاه نوآوری اجتماعی شناخته نمی‌شوند، اما عملکردهای یکسان یا بسیار مشابهی را انجام می‌دهند. مراکز ملی توانش نوآوری اجتماعی در سراسر اتحادیه اروپا به‌نوعی الهام‌بخش راه‌اندازی آزمایشگاه‌های نوآوری اجتماعی به حساب می‌آیند. قوه

مقننه نیز مبتنی بر ظرفیت اندیشکده‌های استانی مجلس شورای اسلامی می‌تواند به تأسیس این نوع مراکز و آزمایشگاه‌ها در سطوح محلی و متعاقباً ملی اقدام کند.

■ **تقویت سازوکارهای تقنینی حمایت از زیست‌بوم نوآوری اجتماعی در ایران:** همان‌طور که عنوان شد برخی از کشورها از جمله آلمان و سوئد طی سالیان گذشته و برای نظم‌دهی به حوزه نوآوری اجتماعی به سمت تدوین استراتژی‌های ملی نوآوری اجتماعی رفته‌اند. در ایران هنوز عرصه قانونگذاری کشور ورود جدی به مبحث مذکور نداشته است. بنابراین مبتنی بر ظرفیت‌های کمیسیون اجتماعی و معاونت قوانین مجلس شورای اسلامی می‌توان سازوکارهای قانونی متناسب را اتخاذ کرد.

■ **حمایت از پژوهش‌های حوزه نوآوری اجتماعی:** حمایت از پژوهش‌های علمی و تجربی در حوزه نوآوری اجتماعی، به‌ویژه در زمینه شناسایی نیازهای جامعه و ارزیابی اثربخشی ابتکارات نوآورانه یکی از اقدام‌هایی است که قوای سه‌گانه از طریق بازوهای علمی و پژوهشی می‌توانند بدان مبادرت ورزند. سلسله پژوهش‌های هدفمند در راستای روشن‌سازی زوایای گوناگون مفهوم چندبعدی نوآوری اجتماعی در کنار بررسی‌های علمی تجربه‌های موفق نوآورانه، می‌تواند نقشه راهی در اختیار نظام حکمرانی قرار دهد.

منابع و مأخذ

- [1] Phillips, W., Lee, H., Ghobadian, A., O'regan, N., & James, P. (2015). Social innovation and social entrepreneurship: A systematic review. *Group & Organization Management*, 40(3), 428-461.
- [2] Lauri, J. (2021). The discourse of social innovation and gender equality. *Prometheus*, 37(1), 27-43.
- [3] <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14719037.2023.2297018>
- [4] De Vries, H., Bekkers, V., & Tummers, L. (2016). Innovation in the public sector: A systematic review and future research agenda. *Public administration*, 94(1), 146-166.
- [5] Sinclair, S., Mazzei, M., Baglioni, S., & Roy, M. J. (2018). Social innovation, social enterprise, and local public services: Undertaking transformation?. *Social Policy & Administration*, 52(7), 1317-1331.
- [6] Georgios, C., & Barraí, H. (2023). Social innovation in rural governance: A comparative case study across the marginalised rural EU. *Journal of Rural Studies*, 99, 193-203.
- [7] Millard, J., Weerakkody, V., Missi, F., Kapoor, K., & Fernando, G. (2016, March). Social innovation for poverty reduction and sustainable development: some governance and policy perspectives. In *Proceedings of the 9th international conference on theory and practice of electronic governance* (pp. 153-162).
- [8] Merlin-Brogniart, C., Fuglsang, L., Magnussen, S., Peralta, A., Révész, É., Rønning, R., ... & Scupola, A. (2022). Social innovation and public service: A literature review of multi-actor collaborative approaches in five European countries. *Technological Forecasting and Social Change*, 182, 121826.
- [9] عبدالحسین زاده، محمد. عبدالحمید، مهدی. شناسایی و دسته‌بندی ابزارها و سازوکارهای تحقق هم‌نوآوری اجتماعی در بخش عمومی، فصلنامه مدیریت عمومی، زمستان ۱۴۰۱، ۴(۱۱).
- [10] Moulaert, Frank, Abid Mehmood, Diana MacCallum, and Bernhard Leubolt. 2017. "Social Innovation as a Trigger for Transformations— The Role

- of Research.” Luxembourg. doi:10. 2777/68949.
- [11] Galego, D., Moulaert, F., Brans, M., & Santinha, G. (2022). Social innovation & governance: a scoping review. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 35(2), 265-290.
- [12] Tucker, S. (2014). *Social innovation for public service excellence*. UNDP Global Centre for Public Service Excellence.
- [13] https://ssir.org/articles/entry/social_innovation_comes_to_pennsylvania_avenue
- [14] <https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/sicp/about>
- [15] <https://obamawhitehouse.archives.gov/DataDrivenJustice>
- [16] <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/04/01/new-announcements-helping-achieve-mbk-goals-doing-what-works>
- [17] <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/social-innovation-your-country>
- [18] <https://scienzeaziendali.unibo.it/en/university-outreach/society/national-competence-center-for-social-innovation>
- [19] <https://socialinnovation.se/publications/the-social-innovation-ecosystem-in-sweden-2022/>
- [20] <https://www.bundeswirtschaftsministerium.de/Redaktion/EN/Publikationen/Mittelstand/national-strategy-for-social-innovations-and-social-enterprises.html>
- [21] <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/what-esf>
- [22] <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/main-priorities>
- [23] https://www.oecd.org/en/publications/starting-scaling-and-sustaining-social-innovation_ecldfb67-en/full-report/component-9.html
- [24] https://www.oecd.org/en/publications/starting-scaling-and-sustaining-social-innovation_e870b06b-en/integrating-social-innovation-into-the-esf-national-operational-programme-in-france_967d2675-en.html
- [25] <https://poseur.portugal2020.pt/en/Portugal-2020/>
- [26] <https://inovacaosocial.portugal2020.pt/en/financing/social-innovation-fund/>
- [27] European Commission, Digital Social Innovation Idea Bank, 2019, Available from: <https://www.nesta.org.uk/report/digital-social-innovation-ideas-bank/>
- [28] <https://www.unicef.org/innovation/UPSHIFTcurriculum>
- [29] <https://www.unicef.org/iran/en/stories/social-innovation-camp-children-and-adolescents-2022>
- [30] Galego, D., Moulaert, F., Brans, M., & Santinha, G. (2021). Social innovation & governance: a scoping review. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 35(2), 265–290.

عنوان: مفهوم‌شناسی و بررسی تجربیات جهانی کاربست نوآوری اجتماعی در ارائه خدمات عمومی و حکمرانی؛ توصیه‌هایی برای ایران

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21926>

Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_11986.html

Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

گزیده سیاستی

مطالعه حاضر با هدف بررسی تجارب جهانی بهره‌گیری از نوآوری اجتماعی در قالب چهار ابزار قانونی، سازمانی، اطلاعاتی و اقتصادی برای کمک به عرصه حکمرانی برای حل چالش‌های اجتماعی تنظیم شده است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، رویروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۵۸۵۵-۱۵۸۷۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir